

REGISTRUM.

Isten esmereti megfoytatic az embereknec tudatlansagokbol, vagy gonofsagokbol 1.4	Megvetottec, magoc vonszac magokra az nekie rendelt veszedelmet 3.24	5.	Sacramentomoc 4.14
Istenteleneckel mint eszközöckel hogy el az Isten 1.18	Menybe meneteli Christufnac 2.16		oet alított Sacramentomi a Papistaknac, 4.19
az Irásnac tudománya szüksegel minékünk 1.9	Mife az Papistasagban. 4.18		Szabad akarat. 1.15. esz. 2. es. 5 Szakadas szerzoe Eretnekec 4.
Itiletec, törvénytételec 4.20		N.	I Szalla poklokra az Christus, 2.16
Jutalma az czelekedeteknec 3.18.		Notelenfege az Papista papoknac, 4.12	Szenteknec egybekert efedezec 3.20
Jutalmok igéretiböl nem következic, hogy az czelekediböl legyen a me igazulas 3.18		O.	Szent Irásnac meltosaga. 1.6 Szereteti felebaratinknac 2.3 Szent Lelec es annac tizti 3.1 Sz. Lelec ellen valo Bun 3.3
		K.	T.
Képec, Bálványoc, 1.11.12	Oldozo level, 3.5	Képe az Istennec 1.15	Teestamentomoknac oonac es uynac hasonlosaga 2.10
Képet az Istennec kulsöképpé nem szabad kiirni 1.11	Orodögöc 1.14	Keresztseg, kis gyermekec keresztsege 4.15	Tiz paranczolatnac magyarázattya 2.8
Keresztöl 3.8	Oeroc elválasztas 3.21	Keresztyni elete az embernec 3.6	Törvény, annac vege. tizti haszna 2.7
Keresztyni szabadsag 3.19	Papaságnac kezdeti 3.6.7	Kezeknec felvetese 4.19	Törvényi es Euangeliomi igereknec dízvebekeltetese 3.17
Könyörges, Imátság, 3.20	Pasztoroknac választafoc es tiztetc 4.3	Külsö polgari törvényec 4.20	Törvenytetelroel es világi iteletkroel 4.10
	Pentencia, pœnitencia 3.3		W.
	Pentécias Sacramétü papistaknal. 4.19		Vaczorája az Urnac 4.17
	Poklokra szállott az Christus. 2.16		Választás az öröc életre 3.21
	Purgatorium 3.5		ez Világ Istentel teremtett, - 1.16
			toelle tartatic meg es vezereletetic ibid.
			Világi Fejedelemseg Gubernas 4.20
			Ur Vaczorája 4.17
			Utolso feltámadás 3.25
			Utolso megkenes az papistasagban. 4.19
			Uyonna születes 3.8

AZ KERESZTYENI RELIGIORA VALOTANITASNAC

ELSŐ KÖNYVE,

Az Istennec ugymint teremtoenec és gondviselőenec esméreritöl.

ELSŐ RÉF.

Hogy az Istennec és mimagunknac esméreri ösvetartozzanac, esmimint legyenec egybefoglaltatva.

AZ mi egész bölcseségünec, az mellyet igaz és tellyes bölcseségünec kellyen tartani, többire imez két részekben áll, az Istennec és mimagunknac esméreriben. Midön azért ez az Istennec esméreri és az mimagunc esméreri socképpen legyenec öfvekapczoltatva, és illy igen együvé valóc legyenec, nehéz megitilni mellyic járjon elől, és mellyic hozza véle az másikat.

i. Mert előben, senki magát ugy meg nem tekintheti, hogy legottan minden érzékenységét és esmélését ne forditaná az Istennec megtekintésére, az mellyben él és mozog: Mert minden homalyoságnélkül megérthető dolog az, hogy mind az adományoc, az mellyekből áll minden méltóságunc, és beczületünec semmiképpen ninczenec mi magunktul; Sőt még azis, hogy mi emberec vagyunc, semmi nem egyéb az egy Isteben valo lételünknel. Továbbá az Istennec jótétemenyi által is, mellyec mint az essönc czöpei ugy czepegnc menyből reánc, mintfinte az folyamatoczkác által, ugy viteünec az kütföhöz. Immat pedig az mi erötelen völtünköl, inkább megtetzic azoknac az joknac kimondhatatlan és véghetetlen soksaga, az mellyec az Isteben vadnac: De kiváltképpen az sanyaru megromlás, az mellybe minket eytett az első embernec elhasonlása, kéferit minket, hogy felemelleyüc semmeinket, nem czac azért hogy éhségünkben és

A. 17. vers. 28.

A

AZ KE-

Homjulgunkban onnan fellyül kérjuc az miknélkül fiukólködünc, hanem hogy ez mi hanyarufagos állapotunc által megrótténvén és feltekénvén tanullyuc megalazni magunkat. Mert miképpen hogy az emberben ez egész világnyi tellyes nyavalya és nyomorufag találtatic, és minekutána az mi Isteni oltózerünk nec ékekségérül megfórtattunc, az mi rút meztelenfégünc által fok fantalan nyavalyának és gyaláztatnac nagy rakási mutatódnc elő: és így kiki minden az önnön maga tulaydon bódogtalanlagának megfmereri általis arra furdaltatic és inditatic, hogy czac valami kevesléis, de az Istenec esmérere juffon. Annakokaért az mi tulaydon tudatlanlagunknac, hívságunknac, fiukségünk nec, erőtlenségünk nec, gonofságunknac és romlóságunknac megérzeséből és megtapasztalásából esmerjuc meg, hogy sohol nem egyebütt, hanem egyedül czac az Istenben legyen minden igaz bölczeség nec világsága, minden tókélletes jószág, minden jóknactellyes bővsége, az igalságnac tisztasága. Es ekképpen az minnen nyavalyáságunc által sérkentetünc fel az Istenben való jóknac megfemlélésére. Nem is áhitozhatunc valóban addig ő hozzája, mignem magunknac kezdünc vissza tetzeni. Mert kizoda az ember, az ki magában örömet meg ne nyugodhéc: és ki nem bizokodhéc ugyan valóban önmagában, valamig magát meg nem esmérí, mert azt alittyá, hogy ő elégséges jószágokkal fel legyen ékesítve; és nem érti nyavalyáságot, és arról meg sem emlékezcic. Annakokaért kiki minden magának igaz megfemlézése által, nem czac inditatic az Istenec keresésére, hanem annac megtalálására, úgy mint kézen fogva vitetic.

2. Vifontag nyilván való dolog az is, hogy soha addig az ember igazán az ő maga esmeretire nem juthat, mignem az Istenec hínet megtekintelte, és annac megtekintéséből az ő maga megtekintésére áll, és magát megfeméri. Mert minemü az mindenikünkkel velünc sületett kevélség, magunknac mindenkor igazaknac, tókélleteffek nec, bölczek nec, es fenitek nec láttatunc; hogyha nyilván való jelenségeckel az mi hamiságunc, fertelmességunc, bolondságunc, és tisztátalanlagünc reanc nem bizonyitatic, és abban meg nem gyóztetünc. Nem gyóztetünc pedig meg, hogyha czac minnen magunkat tekintellyuc meg, és hogyha az Ur Istenre is el nem tekintünc, ugymint egyedül igaz regulara és mérősinorra; az mellyre ez megítélfnec kellyen igazitatni. Mert mivel hogy az képmutatásra mindnyajan haylandóc vagyunc, nagy fennyen meg elégefünc akarmelley hínevelis az igalságnac, az valóságos igalság helyett. Es mivel hogy mibennünc és környülünc semmi nem találtatic az mi soe oczmánysággal ne volna megferteztetve, azt az mi keveslébé vagyon megferteztetve mi igen tisztánac alittyuc, valamig az mi elmenc az emberi tisztátalanságnac hínyeből fel nem

fel nem emelteric. Szinte mint az melly fem nec semmi híny, feketénél egyéb előtt nem forog, igen fejr nec tartya ofrán az mi czac homályosán fejeris, és ha czac barna hábasúis. Sőt az mi testi érzenekfeginkből is még nyilvánban megfemélhettyuc, melly igen mefse botorkazzunc, és melly erőtelenecc legyünc az lelkecc erejének meg gondolattyában. Mert há az földre tekintünc délkorban, vagy megnézellyuc az mic kóróskörnyül feminec előtt forognac, igen világoson femeflek nec, és élefs femüek nec láttatunc magunknac, de ha az fenyes napra feltekintünc, és felnyilt femmel igyenesen azt femlélyuc, az mi femink nec élefs látása ugy megtopiratic és megvakitatic az napfennec sugáritul, hogy meg kellyen azt vallanunc, hogy az mi földi dolgokban való femességünc, mayd ugyan merő vakság legyen midön azzal az fenyes napot nézellyuc. Szinte így esic dolgunc az mi lelki javainknac és jószáginknac meg gondolattyában és meg femlélésében. Mert valameddig nem egyebüvé, hanem czac az földre nézdegelünc, igen könnyen czac az mi tulaydon igalságunkra, bölczeségünkre és jószágunkra támaszkodunc, és igen tudunc magunknac tetzení, hízelkedni, és mi magunknac mayd ugyan fél Istenek nec láttatunc lenni. De ha egykor ofrán az Istenre kezdgyuc felemelni gondolatinkat, és meg gondollyuc hogy miczodás legyen ő, és melly valóságos és tókélletes tellyességü legyen az ő igalsága, bölczesége és jósága, az melly nec formájára kelleféc minékünc ábráztatunc: tehát az mit az előtt hamis híny alatt igalság gyanánt tartottunc és kedvelltünc, legottan oczmány és utalatos hamisággá válic: az mi minket az előtt bölczeség nec hínes neve alatt elámitott volt, azt mingyart merő bolondságnac és ostoba kábafagnac talályuc: az mi jószágos dolognac áll ortzája alatt nekünc hínyessen kellette magát, azt menten romlott erőtlenség nec és gyarlóságnac lenni valóban megfmerjuc; olly igen egybe hasonlithatatlan, és illetlen az Isteni igalsághoz még az is, az mit mi, magunkban merő tókélleteség nec tartunc.

3. Innen vagyon amaz elremülés és elámulás, az mellyekkel, (az mint hílyel az Irás mondgya) hogy az híntec elremültenecc és elájultanac, valamennyifer, az Istenec jelen voltát érzenejéc. Mert ha megtekintyuc azokat, az kic az ő távollétében, olly bátran és erőffen megállanac, mihelt az Isten az ő diczőségét elő jelenti, ugy megremül nec és megczókkenecc, hogy az halálnac felemétül méten lerohannyanac, sőt mayd ugyan elnyellettessenec, és czac nem semmivé legyenecc; az mutatódic innét ki, hogy az ember soha az ő alávaló vóltána meg gondolására eléggé meg nem indul, hanemha ofrán az Istenec felséges diczű méltóságával öfveveri magát. Erről pedig az megrótténésről és elremülésről sűrű példánc vadnác, mind az Bitác könyvében és mind az Profetákban. Ugyannyira, hogy

Judic. 13. ver.
22.
Esa. 6. ver. 5.

Ezech. 2.
vers. 1.
Gen. 18. vers.
27.
Job. 9. vers. 9.
&c.
1. Reg. 19.
vers. 13.

fokásban ment ez az fő az Izraél népénél: **Meg kell** halnunc ugymond, mert az Ur jelent meg minékünc! Annakokaert az f. Job historiajais, az emberek nec tulaydon lelkec esmeretivel, és az ő bolondságok nac erőtlésegek nec, és tisztatalanságok nac meg esmértesével valo földhöz verésekre, többire mindenkor az Isteni bölcseség nec, erő nec és tisztaságnac kimutatásából veszen erősítő bizonságot és jelenséget. Nem ok nélkül pedig: Mert láttyuc hogy az Abraham annival inkább meg esmeri magát föld nec és pornac lenni, mennél közel járult az Isten diczőség nec meg szemlélésére. Es hogy f. Illyesis fedezetlen ortzával nem nézhetette az Ur nac mellöle elmenetelét, és el sem várhatta hozzá jövetelét; Olly rettenetes dolog az Istennec sine látása. Es mit tehetne az ember, az ki czac dohos rothaság és féreg, holott ő magoc az tüzes Cherubinoc az isteni diczőség tül való rettenetesség nec miatta elfödézic és elburittyac az ő ortzajokat. Es ez az kiváltképpen, az mit Esaias proféta mond: Megpirul az nap, és az hold megfégyénül, mikor az seregek nec Ura uralkodandic, az az, mikor az ő fényességet kimutattya és diczőségét kijelenti. akkor ez egész világon minden, még az mi legfényeséges nec és diczőséges nec látratikis, annac ründöklő fényessége ellen, homálnac és fetéség nec találtatic. Annakokaert akarmelly sorsosan legyenis az Istennec esmérési az mi magunk nac esmeretivel ő fvefoglaltatva, de ugyan mégis azt kívánnya az rend, az mellyet kell követni, midön ember igazán akar tanítani, hogy mi először az Istennec esmeretiről, az utan másodszor az mi magunc esmeretiről szóllyunc.

Esa. 24. vers.
23.
Esa. 2. vers.
30. és 29.

MÁSODIC RÉSZ.

Mi legyen, az Istent igazán meg esmérni, és mi legyen szillya és vége az Istent igaz esmeret nec.

AZ Istennec esmeret in azért, nem czac ez rickelt értem, hogy mi megtudgyuc azt, hogy egy Isten legyen, hanem hogy aztis mind megtudgyuc, az mit nekünc ő felöle fűkség megtudnunc, és azt, az mi ő neki tíftelességére fűlgál, és minékünc használ. Mert nem mondhattyc azt az fűlálnac tulaydonsága fűrint, hogy az Isten ott esmérteséec az holott semmi Religio es semmi Isteni félelem ninczen. De itt még nem nyúl oc az Isten esmeret nec imez kiváltképpen való ré fűhöz, az melly által, az ő magokban elvesztött és megátkozott emberek, az megváltó Istent, az Közbenjáró Christusban elfogjac: hanem czac az első és egyigyü esmeretiről fűlloc, az mellyre minket az természet nec tulaydon rendi vezérlene, hogyha az Adam az ő rökéltetéségében, az mellyben az Istentül kezdetben teremtet-

rett volt, megállott és megmaradott volna. Mert noha mostan ez tomlott állapotban, az emberi nemzet közül senki az Istent sem Attyánac, sem idvözitőjé nec és sem valamiképpen kegyelmes Istennec nem esmérheti, és nem érezheti, miglen Christus elő nem járul, avagy miglen közben járól magát elő nem adgya, az Istentül békefűgünk nec megnyerésére: más dolog mindazonáltal azt megérzeni, hogy minket az mi teremtő Istennec az ő ereje által megtrair, gondgya viselése által vezérel, jóvöltából eltáplál, és mindennemü áldásival fűntelen bővölködött: más dolog itmér, az megengestelteség nec kegyelmét, mint, az Christusban minékünc előnkbe adatott, elfogni. Annakokaert, mivel hogy az Ur Isten elő fűrczac egyigyüen ugy mint Teremtő mind ez világ teremtésében, és mind az Iráfnac közönfűeges tudományában, oftan pedig ugy mint Megváltó látratic meg az Christus abrázattyában: innet azért az Istennec kétfűele esmereti fűarmazic. Mellyec között mostan az első forgattyuc meg, az más fűkis oftan az ő rendi fűerint elkövetkezic. Noha pedig az mi elménk az Istent ugy meg nem fűghattya, hogy egy fűszer mind neki mingyart valami tífteletet ne tulaydonitson; de ugyan még sem elég czac imigyaműgy tudni, hogy ő egyedül egy legyen, melly nec egyedül minden emberek fűlgállyanac, és kit egyedül kellyen mind nek nec imádni; hanemha aztis tellyes fűggyel elhitűc, és bizonyos nac tartyc, hogy ő legyen egyedül minden jók nec kűtfűefe, hogy mi fűhol egyebűtt valami jót ne keressűnc, hanem czac ő benne. Ezt én illyen képpen értem, hogy ő nem czac ez világot, az mint ő azt egy fűer teremtötte, ugy az ő megmérhetelen ereje által naponkint viseli, az ő bölcsesége által vezérli, az ő kegyessége által megtartya; az emberi nemzetet kiváltképpen, itélet es igaság által birja, irgalmalsága által tűriszvedic, otalmával takargattya: hanem hogy fűhol czac egy czep bölcseség, se világosfűg, se igaság, sem erő, se törvény, se tíftra igazmondás ne találtatűc, az melly nem mind egyedül czac ő tölle fűarmaznéjec, és az min ec oka nem egyedül ő volna. Tudni illic, hogy mi mind ezeket tanulnóc meg egyedül czac ő tölle kérni és elvárni, és ő neki egyedül mindent háláadofűsággal tulaydonítani. Mért az Istennec ez jűságinac és jűtétemény nec megelűnerés és megérzűse, egy igaz jű tanító mesterűnc nekűnc az istenfűsűge, az milly hűl az igaz Religio es Isteni fűlgálat fűarmazic. Istenfűsűg nec nevezem én az Isteni félelmet, az melly mellet fűni fűerret vagy on az Istenhűz, az melly az ő ajandék inac és jűtéteményi nec esmértebűl foly. Merv valamig az emberek nem érzic fűvekben, hogy mindeneckel valam ec vagy on, az Istennec tartozzanac, hogy őc az ő atyai gondviselésébűl eltáplátatűc, és hogy ő legyen minden ő javok nec kűtfűefe, ugy hogy őc semmit ő kivűle ne keressűnc; mind addig sem vetic ő alája magokat fűabad akarat-

bol, való engedelemre. Sőt hogyha minden őtokélleres bódogságokat nem egyedül ő benne helyhezretic, soha igazan magokat tellyes fivből mindeneftül fogva ő alája nem adgyác.

2. Amnak okaert háfontalā gondolatockal kerengenec azoc, az kiknec fāndékok az, hogy ez kérdéssel magokat keményé és fok ideig fārafāc, hogy megtudgyác miczoda az Isten: Mivelhogy nekūnc sockal nagyob dolgunc jár abban, hogy azt tudgyuc meg minemū Isten legyen ő, és miczoda illyéc az ő természetihöz. Mert mi háfna, hogyha ki az Epicuruffal megvallya, hogy vagyon egy olly Isten, az ki minden ez világról valo gondviseléft félemtött, hivolkodván ül, és így magában gyōnyörkődíc? Mit háfnálna azis, ha ember olly Istenet esmerne, az mellyel nekūnc semmi dolgunc nem volna? Sőtinkāb minékūnc az Istenec esmereti erre fōlgályon, előfēr hogy minket az Istenec felelmére és tífteletire tanitson, anakurānna, hogy mi az által, mint egy kézenfogva vezetō és tanito mestet által, tanullyunc mindenféle jókat az Istenól kēni, mindeneket ő neki tulaydonitani és hālaadāfšlal megkōfšōnni. Mert hogyhogy emlekezhenél meg az te elmédben az Istenról, hogy egyfērsmind mindgyārt aztis meg ne gondolnād, hogy mivelhogy te ő teremtetett állattya légy, tehát az teremtesnec igāfsāga fšerint, az ő birodalmānac alāja vettterve, és nekic légy tulaydonitva, ugy hogy testeddel és életteddel ő nekic tartozzāl, és hogy mindened, valamihöz kezdéft és valamit czelekedel az ő diczōségére igazitāfšnac? Holott azért ez immār így legyen, bizonnal ez kōvkeztic tovābba belōle, hogy az te életed vesēdelmesen megferteztetic és rontatic, hogyha az ő fšolgālattya és ő neki valo engedelmesēgre nem rendelretic: mivelhogy az ő akarattyaft elēgsēges törvényūknec kell minékūnc tartanunc, az melly fšerint fšükség legyen minékūnc élnūnc. Annakfelōtte vilāgōfšān és tífstan meg nem tekintheted azt, hogy miczodās Isten legyen ő hanemha annac esmerjed, hogy ő legyen kūrfeje és erēderti minden jóknac, az honnēt mind az ő hozzá ragazkodāfšra valo kívānsāg, és mind az ő benne valo hiedelem és bizodalom fšarmaznēc, hogyha az embert az őnnōn gonofš gyarlosāga, az megemlitett dolgoknac igazān való felkēresēftēft el nem vonna. Mert előfēr az Istenfēlō elme nem ālmodoz nem kōlt magānac imillyen vagy amollyan Isten, hanem egyedūl az egy igaz Istenet nézi, és nem kōlt arra mindent, az mi ő magānac jonac tertzic, hanem meg elégefšic azon, hogy őtet ugy tartfšā és esmerje az mint őnnōn magát megjelentōtte, és mindenkor nagy fšorgalmatōfšāggal őrizi magát, hogy vakmerō bātorsāgból, és mōdnēlkūl valosāgból magát mefšfēb, az ő akarattyanal ki ne erēfšē vakmerōūl valo killyēb fšāguldāfšra. Holott azért az Isten, ő mār így megefšmerete, mivelhogy érti hogy mindeneket ő

birjon

birjon és igazgāfšon, olly bizodalma vagyon benne, hogy ő nekic otalmozo Ura és őrizōje legyen, atnakokaert magát tellyesēggel az ő hivségere boczattya és bizza: és mivelhogy érti aztis, hogy ő legyen egyedūl erediti minden jóknac, mihelt valanti nyomorusāga és fšüksēge leend, menten az ő fšegedelmēhöz folyamodic, bizonyos lévén abban, hogy ő kegyes és irgalmas legyen, és erōs hiedelemmel ő benne bizza, és nem kételkedic abban, hogy minden ő nyavalyai és nyomorusāgi ellen az Istenec kegyelmes keziben mindenkoron kēfš orvofšāg és fšegedelem legyen. Mivelhogy őtet ez tífšra elme Attyānac és Urānac esmeri, és így olly méltōnakis tartya, mint kinec törvényere nézzen mindenekben, kinec diczōségēt nagyra beczzūlye, kinec nevēt és diczēretit terjēfšē, és az kinec paranczolattyānac engedgyen: Mivelhogy láttya hogy igaz biro, és buzgosāggal és keményfšeggel kēfš minden vétket megbūntetnie, így az ő itelō fšekit mindenkor fšemei elōtt tartya, megtartoztattya magát és hātra veri az ő felelmēvel, hogy az ő haragjāt meg ne inditfšā. Mindazáltal ez Istenūl fšūggū elme az Isten iteletinēc érzēft által nem retten ugy el, hogy elakarjon futni, hogy ha fšinte elfuthatnais. Sőt fšinte ugy esmeri és fšereti őtet mint az gonofšoknac būntetōjet, és fšir te mint az jóknac jōtevō Istenēt. Mivelhogy érti, hogy fšinte ugy nézzen az ő diczōségere, hogy az gonofš ifštentelen embereknc ő nāla kēfš būntetésēc legyen, mint fšinte az igazaknac az őrc életnec jurāfšma. Annakfelōtte ez illyen elme, nem czac az būntetésēnc fšelemnē miatt tartya magát zabolāban, hogy ne vērkezzēc, hanem mivelhogy az Istenet mint attyāt fšereti és őtet mint Urāt fšolgāllya és fšeme elōtt viseli, ha fšinte semmi pokolnem volnais, de mégis félne őtet haragra inditani, és czac ezennis retregne. Es így érted immār, miczoda legyen az tífšra és igaz Religio, tudniillic az hit, melly az Istenec valosāgos fšelemnēvel egyūtt vagyon és azzal egybefoglātatott. Ugyhogy az fšelemnē mind az fšabad akaratból valo Istenesēget magāban foglāllya, mind pedig az igaz Isteni fšōlgālatot vélehozza, az mint az, az törvényben megirattatic. Ezt pedig annival fšorgalmatosban meg kell tartani, hogy moha minden emberēc kōzōnsēgesen tífštelic az Istenet, de igen kevesen tífštelic, félēc és fšeretic őtet igazān: Mivelhogy mindenūtt bōvsēges az czeremoniaknac fšitogatāfša, de felōtte igen kevēs az tífšra igāfsāg, és az fšivnec buzgosāga.)

HARMADIC RÉF.

Hogy az Istennek esmérési a természetül legyen az emberekben plántálva.

HOgy az ember az ő elméjével az természetnek világosságából az Istenléget valamennyire megismerje és érezze, azt mi nem vonfuc semmi vetekedéste: mivelhogy az Isten, hogy senki az tudatlanságnac finével magát ne menthénje az teremtésben az ő Istenségének esmeretit minden embereknek fivékben plántálta: az mellyet fiúntelen az ő ajándéki által meguyét, és ugymint egy ny czepőckel megőregbit: hogy őc az önnön tulaydon lelkec esmereti által megitiltésenec és kárhóztattassanac, mivelhogy az emberek mind egyig értic hogy Isten vagyon, és hogy az ő teremtojóc legyen, és őtet mégis nem tistrelcugy mint egy Istent és teremtojt, és nemis élnecc fiúntelen az ő akarattya fiertint. Es bizonyára hogyha ki ez vilagon valahól olly embereket akar na keresni, az kic semmit nem tudnac az Istenről, hihető dolog hogy senki kevesbet ő felőle nem tud mint az mindeneknél legvadab népec, az mellyec mindeneknél emberrelemb dolgot üznecc. Ninczen pedig, azmint az poganybósz Cicero mondgya, semmi olly barbarus, esvad nemzetség, és olly barom nép, az kiben ez esmeret belő ne győkeresztet volna, hogy Vagyon Isten. Es még az kic életeckel igen kevesé jóbac az vad állatoknál, valami fikráczkát megfoktac az Religioiban mindenkortartani, ollyigen mélyen általjarta és elhatotta minden embereknek elméjeket ez á közönséges és egyenlő megtudás, hogy legyen Isten, olly igen keményen, erőssen esborossan beragar minden emberek fivéinecc belső mélségében. Mivelhög azért ez világ kezdetittől fogva semmi orfag, semmi város, sem ház soha nem volt, az mellynecc tellyeséggel semmi Religioja, sem Isteni tisteleiti nem lótt volna, ezzel megvallatic az, hogy az Istennek esmereti minden embereknek fivébe béiratott legyen. Sőt még az Bálványozásis ez vilagon, ez közönséges esmeretnecc, hogy vagyon Isten, egyic bizonyos jelensége. Mert tudgyuc azt melly igen nem nem örómest alazza meg az ember magát, és egyéb teremtojt állatokat melly nem örómest tart magánál fellyeb valóknac. Es mivelhogy inkább akar fat és kővet Isten gyanánt tistelni, hogy nem ollyanna láttatni, mint ha semmi Istene nem volna: ebből is nyilván lésen, hogy ez Istenségnek esmereti az emberben igen mélyen be légyen nyomva, mivelhogy semmi képpen az embernek fivéből és elméjéből ki nem törölterthetic és óltathatic: ugylhogy az természetnek az kevelségte való haylandóságátis könyeb volna megfiégni, az minthogy mégis fiégetic, midőn az ember az ő fölfu-

Cicero de
Natura Deor.

valkodott kevely természetiből még az legaláb való dolgoknactisteletereis fiabad akarattyaiból lebozczátkozic, és azoc előtt magát megalázza, czac hogy az Istent tistelhelle.

2. Annakokaért hiaban való czevegés, az mit némellyec mondanac, hogy valami kevés embereknek álnokságokból és ravas okoskodásokból találatot legyen az Religio, hogy ez mésterség által az egyigyű népet engedelmességben megtarthassac, holott fiinte azonoc, az kik egyebeket az Isteni tisteleltre hitettenecc, semmit kevesbé nem hittenecc, mint hogy Isten legyen. Megvallom azt bizonyára én magamis, hogy az álnoc emberek foc dolgokat gondoltanac az Religio dolgában, hogy az egyigyű kősséget áhíratósá és felemelésé tehesséc, hogy ostan nékiec engedelmesbec lennénecc: De ezt sohólt véghez nem vihettéc volna, hogy ha az emberek annakelőtte fivékben olly természetűec nem voltac volna, és ez esmeret bennecc nem fiúletett volna, hogy Isten vagyon, az mellyből ostan mint egy magból nevededic ki az Religioja és Isteni fiógalatra való haylandóság: Sőt az sem hihető dolog, hogy azok, az kic az tudatlan embereket az Religiojac neve és fiine alatt megczalác, ő magoc minden Isteni esmértenékül voltanac volna. Mert noha eleinten voltanac némellyec, sőt még mostanis nem kevelsen támadnac, az kic tagadgyac, hogy vagyon Isten, de ugyan mégis, azt az mit tudni örómest nem akar nanac, fiúntelen meg kell éreznec, vagy tertzic nékiec vagy nem. Nem olvastatic hogy senki vakmerőb, felsualkodtab, és mosdatlanb Isten utáló lótt volna Cajus Caligulanál, az Romai Czáfárnál: de mégis senki nálánál inkább nem félt retteget, és reskettet, midőn az Isten haragjánac czac egy kis fikráczkája láttatottis. Igy ő néki az Istétől, az kit fiánfiandékből, nagy igyekezettel meg akart vetni, akarattya ellenis félnecc és rettegnie kellett. Láttya emberfiéllyel, hogy fiinte igy legyc dolgoc mindenzhöz hasonlókac. Mert az ki mentől vakmerőb megvetője az Istennek, az leg inkább el réműl czac egy falevélnec czerdulésénis. Hannét vagyon ez: nem egyebünnet, hanem fiinte ez Isteni felségnecc bősfiu állásából, melly az ő Lelki esmérteket annyival keményebben általjarja és megróttenti, menyivel őc nagyob igyekezettel akar nac őtet elrávoztatni. Megbuynac jollehet minden fetét fiégeleteket, hogy magokat az Istennek jelen voltátul elróythesséc, és azt fivékből és lelkec esmeretiből kiólthassac, de ugyan azon hálóban maradnac fogva, vagy akarjac vagy nem. Es akar mint láttasékis az Istennek jelen volta néha valami keves ideigtáv olmenni, de ugyan mindenkort megjó, és uy erős ostrommal rohan az ollyanokra, Ugyhogy ha az ő lelkec esmérteinecc insége és gyótrelnen néha valamikevesé megenyhódikis, de az sem külömb az réfiégységben merőlteknec és hagymazban feküvőknek álmanál, az mellyec ha fiinte

alufnakis, de ugyan nem nyughatnac békeséggel, mert iszonyu és rettentés almodozásokkal fűntelen gyötrődne, rőttenettne, és felferkentene. Annakokaért az mindeneknél leg istentelenbekis példacarra, hogy az Istenec esmereti, mindenkoron az embereknek fivékben, olly igen elevenen és czelekedőképven vagyon, hogy femmiképpen onnét ki nem töröltethetic.

3. Ez mindeneknél az kic igazán itilne, bizonyos voltában mindenkor megmarad, hogy az Istenségnec megérzése olly mélyen bé vagyon az embereknek fivékben metzve, hogy onnét soha kine töröltethéséc és oltatháséc: Sőt hogy minden emberekben ugyan belejéc termett, és tellyeséggel ugymint czontyokbaü és velejekben ragadott, ez bizonyos esmeret, hogy Isten vagyon. azt eléggé megmutartya az Istenteleneknek keménynyakú volta, az mellyec noha nagy agyarkodva és dühösködve tufakodnac az Isten ellen, de mégis az ő tölle való rettegésből nem feythetic ki magokat. Noha Diagoras, és az ő hazzá hasonlóc, czufolodva meg nevetenec mindent, Valamit minden időben az Religioról és az Isteni szolgálattól az emberec tartottanac és hittene: Noha az Dionysius az Isten itelit czufossán megnevette, de ugyan czac visza való Sardonius nevetség, mert rágja őket belől és mardossá az önnön lelkec esmeretinec férge, az melly sockal keferüb és férelmesb minden égetesnél. Nem mondom azt, az mit Cicero, hogy az tévölgéséc ha megavulnac, magoktulis elenyésne, az Religio pedig napról napra nevededic és jobból. Mert ez világ (az mint továbbad megmondatic) egy általlyába azon igyekezic, hogy az Istenec minden esmeretit, az mint tölle lehet eséből kivessé, és az isteni szolgálatot mindenképpen megvestegeffe. Ez egyet mondom, hogyha ez megkeményült és megáltalkodott vakmerüségóc, mellyeket az Istentelenec nagy izzó kívánsággal öfveraká solnac, az Istenec bátorkodva való megvétésére, fivékben eltemettve és elrothadva volnánakis, de mind ez a ganei és fíemetis nem akadályozhatná meg, hogy az Isteni diczóságne csméreti meg ne mozdulna és kine ütne, az mellyet noha őc főnyen akarnanac kitörteni és elöltani. Innen meggondolhattytic hogy nem olly tudomány legyen mellyet még előfőer scholában kellene tanulni, hanem olly az mellyet kiki minden annyánac méhéből véle hozzon ez világra, és az mellyről önnön maga az természet senki nem hágy elfeletkezni, noha azon nagy sokan felötte igen igyekezzenec. Továbba mivelhogy minden emberec azért teremtettenec és fűlettene, és azért élne, hogy az Istent megismerjéc. az Istenec esmereti pedig, hogyha ezt az ő tizillyat, (az mint

mint megmondarott) elnem érneje hijába valova lenne és fűstben menne: Nyilván vagyon azért, hogy az ő teremtetéseknec törvényétül és renditül igen eltavoznac mind azoc, az kic minden ő gondolattyokat, és minden czelekedeteket s elhagyásokat, egez életekben, ez tizillra nem igazgattyac, és erre nem neznec és igyekezne. Az melly még az Philosophusoktul sem volt eltikolva, mert finte ez az mit Plato ért, valamennyifőer azt tanitya, hogy az lélekne c legfőbjava az Istennel való hasonlatosság, midön az, az ő esmereti által ő hozzá mindeneftül hasonló leszen. Annakokaért az Gryllus, Platarchusnál, innét igen értelmessen hozza ezt ki, hogy ha az emberec valaha Religionélkül és isteni szolgálattelkül volnánac, nem czac nem volnánac fellyeb való az oktalan állatoknál, hanem mégazoknális sockal nyomorultabbac volnánac, mint az kic ennyi fokfele veszedelmec és nyomoruságoc alálegyenec vettervén, és fűntelen való nyughatatlanságban, faratlagos munkában és nyavalyáságban kellyen élnie. Az egy isteni szolgálat azért az, az mi az embereket fellyeb valócká téfi, az melly által egyedül juthatni az halhatatlanságra

NEGYEDIC RÉSZ.

Hogy ez természet szerint való esmereti az Istenec, egy részent az tudatlanságból, más részent az embereknek gonofságából, avagy tellyeséggel megfoytatic és kigyomlaltatic, avagy az hogy elforditatic és megvesztegettic.

AZ mint pedig hogy az mindennapi látashallas bizonyittya, hogy az a mag, az mellyből az Religio nevededic, az Istentől mindenémberekbe hintetött, azonképpen ház között alég találtatic egy, az ki ez illy bévött magot az ő fivében megörizné és felhadná nőni, egy sem találtatic pedig az ki erejébe hadná menni, és meghadná érni; nem hogy aznac gyümülze az ő idejében elkövetkeznéc és megjelenjéc. Továbba ha finte az legyenis, hogy némellyec az ő tulaydon hívságos babonáságok által czalattatnac el, némellyec pedig fűnfűndekből, és merő gonofságból fakadnak el, az Istentől, de ugyan mindnyájan elfayulnac, és eltavoznac

az Istennek igaz esmeretiről. Es így leßen, hogy semmi igaz Isteni félelem nem marad ez világon. Hogy pedig azt mondam, hogy nemelylec az tévelgés által meg czalattatván esne az babonáságban, azt nem úgy értem, mintha őket az ő egyigyüség megmentenéje: mert az vaktság az mellyel őc megverettetec, többire mindenkor, mind az kevely tökelletlenséggel, és mind az gonos vakmerőséggel és eláltkodottsággal őfve vagy on füzve és kötözve. Ez ilyen áthatatlanság az kevelséggel együtt ebben esmerfic meg, hogy az nyavalyás emberek, midön az Istent keresic, nem magoc feliben, az mint illenec, emelkednec fel gondolattyockal, sem magokat fel nem rándittyac, hanem az Istent az ő testi agyaskodásockal mértéklic és cirkalmazac, annak felotte békét hadnac az Isten keresésére valo igaz utnac, sietnec és jól elsőknec mellette, és hasontalan mód nélkül való forgalmatos szemlélésekre, és fellyellézzegő gondolatokra adgyac magokat. Annakokaért nem esmerhetic, és nem foghattyac az Istent úgy meg, az mint ön maga magát megmutattya és megjelenti: hanem magoknac olly Istent ábrázolnac, az minemünc azt ő magokban az ő vakmerő gnonofságok által kigondoltac és kovácztolac. Midön azért zavaros mély örvény, vizilyuc, egyfiser megnyilatkozic, magánac kedvesferént valo Istenné koholására, valakic akar melly felöl beléje lépjenec, azoknac mindenkoron az veszedelemnc mélyfeleg fenekére kell merülniec és süllyedniec. Mert akarmelley erőssen igyekezzenek is ostan az Istennek foglálni és engedni, de ugyan mégis nem diczekedhetnec, hogy azzal ő nékie tistele adáséc, mert azoc nem őtet, hanem valami hasontalan gondolt dolgot, és az ő tulaydon síveknc álmodozáfat tistelic ő helyette. Ez gonoságra nyilván mutat Szent Pál, midön azt mondgya; hogy: Bolondockà löttenc, midön magokat bölczeknc alitanac. Az előtt azt mondotta, hogy, az önnön gondolattyokban hijában valócká és hasontalanocká löttenc. Hogy pedig senki magát mentségesnec ne tartaná, hozza téfci aztis, hogy méltán megvakitatnac, miért hogy meg nem elégednec az természet ferint valo értelemmel és illendő okofsággal, hanem magoknac többet tulaydonitanac hogy nem az mennyi melto, igaz és lehetséges volna, és így magokat megvakittyac, Sőt hívságos és elfordult kevelség és felfuvalkodás által magokat megbolondittyac. Erre az következc hogy az ő bolondságoknac ninczen mentsege, az mellynec oka, nem czacà hijában valo gonos czavargo gondolat, hanem leginkáb az gonos vagyakozás és kevely kivánság tob dolgoknac meg tudására, hogy nem az mennyit illenec tudni. Az mellyben veszedelmes vakmerőség, és ő magában valo hamis bizodalom vagy on.

Rom. I. v. 22.

2. Az

2. Az mit pedig David mond, hogy az Istentelen balgatag emberek^{Pál. 14. r. & 56. l.} az ő sívekben azt gondollyac, hogy ninczen Isten, azt előfiser azokról kelly érteni, az kic az természetnc vilagofságát eltekentec és kiöltyac, és magokat ecképpen sánt sándékból megvakittyac, az mint ennekutánna mayd bővebben megertyuc, miképpen hogy sokan találatnac, az kic minekutánna az büntételben vakmerő bátoriságnac, es istentelen szokásnac általa tellyeséggel megkeményedtenec, megrögzőttenec és megáltalkodtanac, minden Isten felölvalo gondolatot nagy haraggal tölóc tavúl vetnec, az melly mindazáltal belföképpen az ő sívekben, az természetnc indításából magatulis süntelen eleikbe fordul, Hogy azért Sz. David ez ő balgatag dühöségeket és haraggal való busongásokat gyülösésébe és sörnyüségébe tegye, úgy adgya előnkben, hogy egy általlyában nyilván tagadgyac, hogy vagy on Isten: Noha tőle az ő Istenséget, vagy Isteni voltát el nem vehetic, de mégis, mivel hogy őtet az ő itiletitől, gondvifelésétől, és vezérlésétől meg fosztyac, úgy rekeftic bé az egekben, mint egy hivolkodo Istent, az melly semmit ne ferezzen és czelekedgyec. Mert mivel hogy semmi kevesbé nem illic az Istennek természetihöz és tulaydonságához, mint hogy meg vonta legyen magát ez világnac vezérlésétől, és annac gondgyát vak ferenczére boczáta, úgy hogy többé az embereknc bünökre és hamiságokra semmi sámot már ne tartson; czac hogy őc minden büntetésnc felelmenélkül minden kinnyeségen élhessenec: és így nyilván vagy on, hogy az melly ember, az Isten itiletinec és az jövendő sáam adásnac, minden felelmét tölle elvetvén, bátoriságban él és vakmerőképpen az büntételben menten megyen, ez ilyen sívebenis semmit nem hísen az Isten felöl, semmit nem tart, és ilyen módon tagadgya azt, hogy legyen Isten. Es ez az Istennek igaz bof sáallása mennyekből, hogy ő az istenteleneknc síveket úgy megkövériti és megkeményiti, hogy minekutánna semeket úgy elbéhüntac, semek lévénés látván vakoknac kellyen lennec. Es s. David masutt önnön maga legjobban megmagyarázza az ő értelmét, holott így szól: Hogy az Istennek semmi félelme ninc az Istenteleneknc semec előtt. Ismét, hogy, őc, az önnön Istentelenségekben nagy kevellységgel kedveskedgyenec, mivel hogy magoccal elhiteric, hogy nem láttya az Isten. Noha azért az Istenteleneknc az ő lelkec esmeretiben meg kellyen esmerniec és vallanioc, hogy vagy on Isten, de mégis ugyan semmivé téfci annac diczőséget, miért hogy ő nékie semmi isteni hatalmat nem tulaydonitanac. Mert az miképpen hogy az Isten önnön magát (az s. Pál bizonyításá ferint) meg nem tagadhattya mert mindenkor meg marad az ő Változhatatlanságában, és magához valo egyenlőségben; azonképpen igazán mon dhatni, hogy az emberek tagad-

Pál. 36. v. 2.

Pál. 10. v. 11.

B 3

gyic az Istent, mivelhogy olly istent költne, az melly semmi nem egyéb az hasonlalan és holt Bálványnál. Annakfelőtte ezt is jól meg kell gondolni, hogy noha az istentelenec az önnön lelkec esmereti és érzékenségec ellen czatáznac, és az Istent nem czac sívek ből akarjác kioltani, hanem mennyekből is le kívánnac vetni, de soha mégis az ő vakmerő keménységec és dühöségec olly igen meg nem nevedhetic, hogy néhanéha őket az Isten az ő hatalmával, az ő ítélő síeki eleibe ne rántanaja: Demivelhogy minden felelemnélkül illy bufongással czatáznac és dihóskednec az Isten ellen, ebből nyilván vagy on melly baromi feledékenység regnályon benne az Isten felől, valameddig az ő főrnü és dihós vakságok őket idefova haytya és rángattya.

3. Esigy imez nyomoréc mentségis az földhöz veretic, az mellyel némellyec az ő babonáságokat fiktác síepíteni, mert azt alittyác, hogy ha az ember az Istenec szolgáltyara adgya magát, minden figyelmeztetés, és az mi jó fíandékból leszen igaz elég, akar az minemü rendeletlen és visfás értelmü legyenis. De nem gondollyác meg, hogy az Igaz Religionac, az Isten akarattyával tellyességgel egy formán kellyen lenni, ugy mint olly regulával és mérfeklő lineával, az melly meg nem horgasodíc sem meg nem hadgya magát hayrani: Mivelhogy az Isten mindenkor hasonlón megmarad magához, és ő nem valami mulando látas, hogy kineckinec mind az önnön agya rajtalmányánac és tetzésénec formájára most igy, s másfior meg amugy változtassa el magát. Es bizonyára nyilván láttatic, melly hazug síinnel czufoldogallya az Istent az babonáság, midön síinte leginkáb akar is nékie síolgálni. Mert többire czac azokon az dolgokon függ, az mellyekről az Isten ő maga bizonságot rött, hogy ő azokkal semmit nem gondolna. Az mit az Isten ő maga ad elönkbe, és az mire megtanít, hogy ő néki kedves, azt az babonas ember alázza avagy tellyességgel megveti. Annakokaért az önnön síivők nec tulaydon balgatag rajtalmányát tisztelic és imádgyc mindenedec, az kic hamis isteni síolgálatot rendelne. Mert semmiképpen nem mernéne efféle rof költött dolgott és hitván gazságot az Isten eleibe vinni, hogyha annakelőtte őtet ollyannac nem ábrázoltác volna, hogy az ő bolond gondolattyockal egyenlő legyen. Azért mondgya nyilván ki az Apasztal, hogy efféle czavargo vélekedés, síinte annyi mint az Isten felől semmit nem tudni: Holott ti, ugymond, az Istent nem esmeritec, ollyaknac síolgtatoc, az kic termefet síerint nem Istene. Es masútt azt tanittya, hogy az Ephesus béliec Istennélkül voltanac akkor, mikor őc az egy bizony Istennec igaz esmeretiről idegenec volnánac. Es ebben az doglogban, mayd síinte annyi áll azon, ha midön te az Istent az tennen magad képzésc

Gal. 4. 7. 8.

Ephes. 2.
verf. 12.

képzése és ábrázolása síerint akarod meg esmerni, akar egyet s akartób Isteneket költis, mert ugyan mindenkor eltántorodól és eltávozol az egy bizony Istentől, és midön te ezt immár elhátad, semmit nem tartas egyebet, hanem czac átkozott Bálvánt. Annakokaert azt kell Laftantiussal állatnunc, hogy semmi igaz Religio nints, azon kivól, az melly az Isteni igazsággal egyez és ahoz körelefitört.

4. De még más bünis járul hozzája, tudni illic imez, hogy az Istenec soha semmit nem gondolnac, hanemha kéferetetnec, és ő hozzá nem közelitnec, mignem akarattyoc ellen erővel ő hozzá nem vonyatrattnac: Sőt még akoris nem jutnac az Istenec kéfakarva valo olly felelmére; az melly síarmaznéjéc az ő Felséges diczófégéhöz valo beczületből; hanem czac síolgai és kéferitött felelmére, az mellyet az Isten kemény itiletinec rettegése fajtól ki belőlóc. Az melly kemény itiletit az Istenec, mivelhogy el nem kerülhetic, megröttennec tölle, de ugy hogy egy síerfímind megis pókjéc, és utalatoságnac tartásac. Mert bizonyára egyedül ez Istentelenségre illic felőtte igen az Stadiusnac imez mondása: Hogy az felelem síerzett elsőben Isteneket ez világon. Az melly emberek azért az Isten ellen vakmerők öppen minden hamiságra, örömeft adnác magokat, azoc felőtte igen kívánnyc, hogy az ő itilőséki (mert tudgyac hogy az elkéfitetett) tellyességgel síelforgattatnéc. Az melly kívánsággal és tusakodással síornyen és vakmerőképpen hártzolnac az Isten ellen, az ki nem lehet soha az ő iteleti és törvenye nélkül. Minekutánna pedig cfekebe vesic, hogy az ő hatalmasága, az mellyet semmiképpen elnem távoztathatnac, reájoc elhat, és nékiec igen erőf és nehéz kezd lenni, azt pedig semmiképpen töllec el nem táfithattyác, sem pedig előtte elnem síuthatnac, kéntelenkell ostan tölle félnecc. Hogy azért felőlóc az ne tartáséc, hogy az Istent, az melly nec diczófésége őket rettentí és nyomja, tellyességgel megvetnéjéc, vífelic valaminemüképpen síinet és állortzáját az Religionac: De ezenközben nem síinnec meg azt mindenféle búnnel és gyalázattal megmoczkolni, és mindenha egy bün utan ottan mást czelekedni, és egy vétekre többeket rákáfólni, miglen az Istennec síent törvényét mindenütt rettenetessen által hágyác, és minden ő igazságot el síelleztic és eltörlic: avagy soha ugy meg nem tartoztattyác magokat az által az tettetött képmutató isteni felelem által, hogy az miatt, az ő búnekbén bátran el ne nyuytoznánac és bizvást ne aluddogaljánac, magoknac ne hífelkednéne, és hogy az ő mértékletlenségek nec és testi gyönyörúségek nec inkább ne engednéne, hogy nem azokat az síent Lelek nec vélec fogása által eryhitenéc, síeliditenéc, és le nyommasíranac. Mivelhogy azért

hijába való és hazugságnak és árnyéknak ez az Religionac, sőt alig méltó csak arra, hogy árnyéknak mondásának, innetis nyilván kitézic, melly nagy külömbőség legyen, az Istennek ez homályos esmeriti között az Isteneknekben, az melly fokféle vakfággal vagy on megelegyítve, és az igaz isteni felelem, és Istennek igaz esmereti között, az melly csak az hivekkel közöttetic, és csak azoknak sivekben ontetic, az mellyből ofrán az igaz Istent foglalat fármazic. De mégis az képmutatóc, az ő kerengő sikos tevelyedett vesőtt utokon arra menne, hogy őc az Istenhöz, az mellytől futnac, igen közzele lenni valóknak akarának láttatni. Mert az holott ő neki egész elereken süntelen engedelmesnek kellene lennie, ott őc nagy föl-fualkottul ellene czatáznac minden ő czelekedetekben, és csak valami keves áldozatokkal akarjác őtet megengesztelni. Es holott őtet sient és artatlan élettel, és siveknek igaz tisztaságával kellene foglalnac, ott őc merő hijában való háfontalan hazugszevegéseket költne, és semmire kellő foglalatokat gondolnac, mellyel az Istent megengesztelje. Sőt az melly meg gonosb, annyival inkább meg boczáttyac az zabolát az ő czintalanságokban való szabad fáguldáfra, és mayd ugyan belésenyvedne, mivelhogy azt alittyac, hogy az Istennek az ő semmirekellő emberi talalmányokkal, az mellyet őc elégtételnek nevezne, megfizethetne, és őtet megengesztelhetic. Annak utána midő az Istenben kellene bizni, ott őc ő magokban biznac, avagy az teremtetett állatokban, és az Istent utra boczáttyac. Végezetre olly foc és külömbkülömbfele tevőlgésekbe füzic és akaftallyac magokat, hogy azoc által az fikráczkakat, az mellyec az terméftől ő bennec fénlenec az Istennek megismerésére és keresésére, telly elsőggel megfoytac és elotyac, és az ő vakságoc és gonoságoc által tövöstül kiirtyac. De ugyan mégis megmarad belőle az á magvaczka, az melly soha tellyeséggelkinem faggattathatic, tudniillic, hogy egy Istenség vagy on. De ez magvaczka olly igen megvesztegetetic, hogy semmi jot, hanem merő azon gonoságoc és rútalmas gyümölcsöket teremtsen. Es bizonyára innét még világosban kitézic az, mellyet most vitatoc, tudniillic, hogy az Isten az teremtésben az ő esmeretec az embereknec sivekbe béméttette, és béplántálta, mivelhogy még az Istenelene kis kénferitellenec megvallani, hogy vagy on Isten. Midő jól vagy on dolgoz, és jó békéségben vadnac, ollyankor legczufosban és finnyásabban tudgyac az Istent megnevetni és gnyolnani. Sőt igen nyelvec és bőven főczegő az ő mindenhatóságának megkissebitésére. Mikor pedig az kétség reájoc üt, és őket nyomja, az által ofrán erővel kéferitetne, hogy ő nála könyveséget kereslenec, és rövid fükséges könyörgést tegyenec: Az honnét ofrán megláttzic, hogy nem voltanac tellyeséggel minden isteni esmeretnélkül, hanem hogy az, az Istennek

Istennek esmeriti, az mellyet az előtt régen kikellet volna mutatnioc, megbizonyittac, hogy az ő gonoságoc, és keménysége által volt megakadályozva és lenyomattatva.

ÖTÖDIC RÉF.

Hogy az Isten ez világnac teremtéséből és szünetlen való vezérléséből megismeretethesec, és hogy ez esmeret az ő czelekedetiben megláttaséc.

EZeknek utána mivelhogy az mi életünknek fő bodagsága, tzillya és vége az Istennek esmeretiben legyen, hogy az bodogságra való út fenkitül el ne rekeftesec, az Isten az embernek nem csak az Religionac magvat és eredetec, az mellyről előb folanc, plántálta sivekben és elmejekbe, hanem magát, az menyec és földnek ez fűépületiben is úgy kimutatta, és még mostis naponkint magát úgy esmérte, hogy az fémec úgy felnem nyittathatnac, hogy egy fersmind őtet ne látnájac. Megfoghatatlan jollehet az ő állattya, úgy hogy az ő Istent voltanac felséges diczősége minden emberi érzékenségtől távol el legyen rőytette, de minden ő dolgaiban az ő diczőségének olly bizonyos, olly világos és nyilván való fő jegyeit nyomta és méttette bé, hogy ezec által még az leggorombáb és tudatlan embereknek mentsegec, és tudatlanságoknak palastolásais levonyatott és elvétezt. Igazán kiáltja azért az Pf. 104. 7. 8. profeta, hogy ő Világossággal mint egy őltözettel úgy vagy on felöltözve: Mintha azt mondanájac; Hogy az Isten akkor kezdette előfere diczőséges ékéségben és őltözetben magát kijelenteni és kimutatni, mikoron ő ez világnac teremtesé által, az ő Istent felséges diczőséges jegyeit jelentene ki, és nap fente hoznájac. Az mellyben immár ő, valamelly felé fémeket fordittyc, diczőségessen fénlic és tündöklie. Ugyan ottan igen fűpen őfveis hasonlittya ezen profeta az kiterjett egeket az királyi sátorral, midő így fol: Hogy az vizeken rendel palotakat épített, hogy az felhőc ő neki fiekerei, hogy ő feleknek fárnynain fenjárjon, és hogy az felec és az villámásoc ő neki gyors postái legyenec. Es mivelhogy az ő hatalmaságának és böl cseségének diczősége őttfen az magalságban tellyeségesben és világosában láttzic és tündöklie, hogy nem mint itt alatt ez földön, az mény azért fűlyel az Irásban mondatic ő Palotájának királyi fiekinek és lakohelyének. Es előfere akar te hová forditsad fémeket, de soholez világon semmi nincz

olly kicsiny, hogy csak legkevesbeis egynehány fikráczkát az ő diczőségének benne ne latnád tündökleni és fenleni. Kiváltképpen pedig ez világnac illy nagy feles és mesterséges czinálmányit köröskörnyül ugy el nem nézheted, hogy ennek megmérhetetlen és nagy sűrű fényével és vilagoságával mindennünnen tellyességel el ne buritatnál. Annakokaért az Sidokhoz irt levélnek mestere, ezekből ez világot az láthatatlan dolgoknak nézőhelyének nevezi: Hogy ez mesterleges és ekes rendi ez világnac, mint egy tükör legyen, az mellyben mi az Istent, az melly egyébképpen láthatatlan, megláthatyuc. Ennekokaért az Profetais az mennyei teremtet állatoknac olly állást tulaydonit, az melly semmi népnek értelmétül ne volna elröyvtve; mivelhogy az Istenről olly nyilván bizonságot tesznek, hogy semmi nép nem lehet olly goromba és tudatlan, hogy ezt efében nem vehetné. és meg nem gondolhatná és innét ne tanitathatné. Az Apastal ezt mégis vilagossaban megmagyarázza: midőn mond: Hogy az embereknek minden megvayon jelenterve, az mit az Istenfelől tudni kellyen, és az mi szükséges az ő esmeretire. Mivelhogy minden emberec kicsintül fogva nagyiglan, azt az mi az Istenben láthatatlan, láthatyac és nézhetic, sőt még az ő hatalomságát és örökké valo Istenségét az világnac teremtéséből is érthetic és megelmerhetic.

2. Számlálhatatlan sőt jelenségek vadnac mind ményen földön, az mellyec az Istenec czudálatos bölcseségéről bizonságot tesznek: nem csak az természetec titkos és elröyött erejei, az mellyec fundamentomiból valo felkeresésére rendeltetett Astronomia, Orvossági tudomány, és az természetec tulaydoságinac tudakozására néző Philosophia; hanem, azokis, az mellyec az legtudatlanb és értetlenb embereknec, és az köz népnekis ugy tündöklenec ortzajokra, hogy még semeketis ugy ne nyithassac fel, hogy azokrol bizonságot ne tennének. Ugy vayon, hogy az kic ez szabad tudományokat jól meg tanultac, avagy csak valamennyire kostoltac megis, ez mesterfegi segedelem által sőckal fellyeb mennec az Istenec titkos bölcseségének tulaydoságosb megfemlélésére, hogy nem egyéb emberec. Mindaz által azis az ki ez tudományokban semmit meg nem tanultis, ugyan nem akadekozatic senki ugy meg ez miatt, hogy ő az Istenec dolgaiban, mesterséges czinálmányiban és bölcseségében igaz eleget meg ne láthatna, az melly által inditatné és kéferitetné ez mesterséges alkotvannac czudalására. Nagy mesterség kívántatic jollehet és forgalmatos tanúság az czillagoc járásinac megtudására, az ő folyásknac es kerekjek-

nec

nec elostására, és melly mészec legyenec egymástól, annac meg mérésére, és tulaydonságoknak megértésére. Es az miképpen hogy az Istenec gondviselésé nyilván kimutatódic és kiláttzic, midőn ember ez idefel megemlitott dolgokat efébe vötte: Azonképpen méltó és illendő azis, hogy az embernek elméje az Istenec diczőségének jobban megfemlélésére fellyeb emelkedgyoc: De mivelhogy még az legeggyüebbekis, az legudatlanb és legértedeb emberekis, az kiknek vay csak semek vayonis, lehetetlen hogy ne tudnac ez Isteni mesterségnek beczületes és méltóságos voltát, az melly önnön maga, minden nehéz fáratságnélkül ez megfamláthatatlan, de fépen megválastatott és jól elrendeltetett sőt külömbkülömbféle ékességében az mennyei feregeknek illy nyilván kimutatyca és láttatya ön magát. Tudnivalo azért és nyilvánosságos dolog, hogy senki ninczen, az kinec az Isten az ő bölcseségét ki ne jelentené. Hasonlatosképpen erreis kiváltképpen valo serény és eles elme kívántatic, hogy az embernek teremtésében és formálásában az emberi testnek öfve foglalását, egyenlőségét, fépségét, az tagoknak külön külön ritit, olyan módon és olly nagy forgalmatossággal, mint az Galenus czelekedett ember meghánnya véffe és megfemlélye: Mindazáltal akarkinekis meg kell vallani, hogy az emberi test, mihelt ember azt megtekinti, olly ékessen és mestersegesen vayon öfvehelyhefítve, egymásban főve és egybekötve, hogy az Istent, ennek mesterét, ez okaért méltán czudálatosnac és bölcseségének kellyen esmerni és tartani.

3. Es ennekokaért régenten az Philosophusoc közzül némellyec az embert nem oknélkül neveztéc Microcosmusnac az az, kicsiny világnac. Mivelhogy ő kiváltképpen valo mesterremekje legyen az Isten mindenható voltanac, jó voltanac és bölcseségének, és hogy az önnön magán elegendes czudálatos jegyeket visellyen, az mellyel minékünc elégedendő dolgunc és elmélkedésünc lehetne, csak hogy ne restelkedgyünc azont megfemlélni és megfemlélni. Ennekokaért fent Pális, midőn minker megintene, hogy az Isten még az vaktolis megtapaftaltathatné, azt legottan hozzája téfi, hogy ötöt embernek ne kellyen mészec keresni, mivelhogy minden emberec, az ő mennyei kegyelmét, melly által eláplátatnac, minden ketségnélkül belsőképpen érezzéc magokban. Mivelhogy azért nem sükség, hogy mimagunkon kivől mennyünc az Istenec megtapaftalására, hogy lehessen azoknac restséges tunyafagoc és elhenyelésec valami kegyelemre, megboczanatra avagy csak mentségreis méltó, az kic csak magokbanis nehezellenec terni; hogy csak az Istent éreznéc és megtalálnájac. Es fiinte ez az oka, hogy fent Davidis,

Libris de usu partium.

Aq. 17. v. 27.

Psal. 8. vers. 5.

7fal. 8. v. 5. minekntanna az Istenec czudálatos nevét és diczőségét, az melly minden-
nünnen kitündöklenéc, rövid főval megdiczérte volna, legottan ezt ki-
álta: Miczoda az ember, hogy megemlekezel rolla? Ismet, Az kicsiny-
eknec és czeczópóknac fajoc által erősítotted meg az te hatalmadat: ez-
zelazt tanittya, hogy nem czac egyedül az emberi nemzetségben vilá-
gostüköre legyen jelen az Isten dolgainac: hanem még az czeczemő-
gyermekeknek nyelvekis, midőn még az ő annyoknac emlőjén czüg-
genek és főpnakis, elég ékeksen főllóc az Isten diczőségének kihirdeté-
sére es prédikálására, ugy hogy ember semmi egyéb hatalmas ékeksen
főló oratornélkül ne főükőlködgyéc. Innét vagy on hogy semmit nem
föltette őket finte az űtközeti spitzte állatni, mint az mellyec eléggé fel-
legyenec kéfűlve és felfegyverkezve azoknac dihőségeknec leverésére,
az kic az ő őrdőgi kevélségeknec indításából az Istenec nevét tellyeség-
gel elakarnac törteni. Innét főarmazic az is, az mit Sz. Pál Aratusból elő-
hoz: Hogy mi az Istenec nemzeti vagyunc: mert mivel hogy ő min-
ket ilyen nagy bezűlletes diczőséggel megajándékozott és meg ékefít-
tött, azzal meg bizonyítottá hogy ő mi Atyánc legyen. Az minthogy ő-
tet még az főentségtelen pogany Poétákis az közönséges természetű érte-
lemből, és mayd mint egy minden napi megtapasztalásból az embereknek
attyanac nevezték. és bizonyára senki magát őrdőmest az Istenec kéfű en-
geldelmére nem adgya, hanem czac az, az kic az ő atyai főrelmét és hívéségét
megkóstolta és megérzette, és az által inditatott és kifestött visfantag az ő
fíretetire és főlgálatyára.

4. Itt pedig kimutatódic az embereknek rutalmas háláadatlan-
sága, az mellyec, holott az Istenec mint egy mivhelyi legyenec, az mel-
lyet ő főámlálhatatlan fő főp dolgaival meg ékefített, megcifrazott és meg
nemessített: és egyetemben őnéki kinczes kamarájalegenec, megtöl-
tetven az ő mindenféle gazdagságának kimondhatatlan nagy bővséges
fokságával és őtet azért minden erejekkel diczerniec kellene: őc pe-
dig ezec által mind maga hittebec, felsualkottabac és kevélyebbec lefí-
nec. Melly czudálatoson munkáldoggyéc az Isten bennec azt jól érzic,
melly nagy és főc jó tereményeket vegyenec és birjanac az ő bévséges
jóvóltából arra az mindennapi megtapasztalásis meg tanittay őket hogy
ez az Istenségnek jelensége és bizonyítása legyen, azt megtudni kéfűerit-
nec vagy akarjác vagy nem: de ezt mégis ugyan lenyomjác az ő fővek-
ben. Es bizonyára nem volna főükség hogy magokon kívül mennénec az
Istenec az ő dolgaiból és ajándékiból valo megésméretire, czac hogy azt,
az minékiec mennyekből adatott, magoknac kevélyen ne tulaydonitánac,
és azt

és azt az földbe el ne áfnac, az minékiec az őnnön fővekben és elméjek-
ben fényes világot nyúyt az Istenec meglátására. Sőt az mi még gonofb,
ez föld kereksege hordoz most naponkint főc otromba, vad és főnyű
lelkeket, az kic nem általlyác az Istenségnek esmeretinek egész magvát, az
melly az emberi természetben vagy on hintetve és plantalva, arra vonni és
fordítani, hogy az Istenec nevét tellyeséggel eltöröllyéc. Melly főornyű,
urálatos és átkozott dihőség legyen pedig ez, hogy holott ember az Istent
az ő tulaydon testében és lelkében főz főris érezze, de mégis finte ez ő né-
kie adatott drága és diczőséges méltoságnac főne alatt veřen alkolmatof-
ságot ez tagadástá hogy ninczen Isten. Nem mondgyac azt, hogy őc czac
törteneből legyenec az oktalan állatoktól megválástva, hanem czac pa-
lástollyác és fedezic azt az természetnek nevével: és midőn őc az termés-
tet, az mellyet elő fordítnac minden dolgoknac teremőjének és főrző
mesterének tarttyác, elsíakásttyác az Istent az természetnek tereméséről
és vezérléséről. Látttyác az kiváltképpen valo helyes, ékes és főrgalma-
tos kéfűületű mesterséget minden ő tagaikban, az főyul és főmekről fog-
va mind az aláb valo és kissé kézen és labon valo kőrmőczkeig. De mé-
gis ittegyenis az természetet helyhezetic az Istenhelyett. Kiváltképpen
pedig az léleknek gyors és serény indulattya, drága ereje és munkáldofi és
egyéb ékes ajándéki nyilván állatttyác és bizonyitttyác hogy Isten legyen,
az melly nem könnyen engedi magát az érzekenség előt elreyneni és eltit-
kolni: hogyha az Epicureusoc, mint az Cyclopsoc és Orjáoc, innét alkol-
matofságot nem vennénec az Isten ellen valo vakmerő támadásra és har-
tzolásra. Tellyeséggel mintha az fen megmondott erőknek és főp aján-
dekoknac kedvéért az Istenec birodalma alól fellegyenec főabadulva, és
nékie semmi engedelmeséggel nem tartoznánac. Hogyhogy? ez egy őt
labnyomni főfű feregnek vezérlésére az mennyei bölczefégnek minden
kenczeinek őfűve kellyen járulni, és ez egész világ ez fellyeb bezűletnél-
kül maradgyon? Elsőben midőn azt vetic elő és azt tarttyác, hogy vadnac
az lélekben némelly ezközőc, az mellyec mindenie réfűre az testnek el-
hatnac és főlgálnac, az még az Istenec diczőséget annyira nem homalyo-
sittya meg, hogy azt főckalis inkább kimutattya és kitündökletti. Mondgya
meg itt az Epicurus serege, mivelhogy azt költi, hogy mindenec amaz ve-
rő fényben peségő appro porból történet főrint legyenec és állyanac,
mondgya megmondoc, miczoda apro pornac egybe forrása, és őfűve állása
legyen az, az melly az ételt és italt az gyomorban megeméfti főzi, és hogy
egy réfűt ganéva, és más réfűt vérré tefi: sőt azt is czelekefű, hogy az test-
ben minden tagoczka az ő dolgát és tisztit olly főrgalmatoson és mester-

segéfen véghez vigye, mintha mind annyi lélec volna az testben, az mennyi tagoc abban vadnac, és mind azokat egy közönséges tanáczból vezérlénéjék.

5. De én mostan ez Epicureusoc dífno ólával nem baylododom, hanem inkább ez értelmeskedőket főllítom meg, az kic az ravas okofkodásra adgyác magokat, és az Aristotelesnac oda fel megnevezett hideg mondasát horgas tekeréssel ótómest oda akarnác fefiteni, terjeszteni, és arra akarnác vesztegetni, tudniillic, hogy mind az lelkek halhatatlanságát eltöröllyec és tagadgyác, mind pedig hogy az Istent igazságátul megfoszsiác. Mert ez főin alatt, hogy az léleknec ereji mint egy esközöc legyenec, az mellyec az testnec minden külső tagaival egyet értfenec és együt czelekedgyenec, némelly dolgoknac véghez vitelében, az lelket ugy az testhöz kötelezic, mintha az nélkül az lélec el nem lehetnec és meg nem áthatna. Az diczétettel pedig, mellyel az természetet diczéric, az mennyiben ó raytoc áll, lenyomjác az Istennec nevét. Nagy hiba vagon pedig még abban, hogy az Lelkek azokban az esközökben, az mellyekben az testnec főlgálnac, volnánac befőritva. Mert mit segít az test téged abban, hogy ha te az egeket méred, és az czillagokat olvasod, és tudor mellyic minemű nagy legyen, és melly melle legyenec egymástul, melly gyorsan és melly későn toltsekkbé az ó futások, és mennyi gradiczal hajollyanac erre vagy amaz részre, és menyire térüllyenec másfelé. Meg vallom bizonyára azt, hogy az Astrologia valami részből ez idő kerint való életben használyn és főlgályn: de itt most nékem ez főandékom, hogy czac azt mutassam meg, hogy ez magasságos, nehéz és fokféle felkeresésében az mennyei dolgoknac, az test és az Lélec nem egyaránt való mellesegre terjednec ki, nemis munkálkodnac egy aránt, és sem az test nem ezközé ebben az léleknec: Hanem hogy az Léleknec ez ilyen munkálkodása az teströl el legyen válastva. En czac egyetlen egy példát adtam elő, az mellyből az Keresztyén olvaso az többbit könyven megfoghattya és esében veheti. Bizonyára az léleknec fokféle ferénysége, az mellyel az egeket és az földet megáemléli, elmúlt és jövendő dolgokat megért, és egybe ferkeztet: megemlekezic reá, az mit regi időben hallot, sőt minden dolgot magában ki ábrázol: és az nagy gyorsaságo mesterkédes az mellyel a lélec elhihetelű dolgokat ki gondol és talál, és az melly mint egy annya ennyi főntalan fokféle czuda mesterségeknec, nyilván bizonyos és meg czalhatatlan bizonsága és jelensége az Istenségnec az emberekben, elhalgatom azt hogy aluttábanis nem czac

mozog

mozog és elevenkedic, hanem magában foc jó és hasznos dolgokatis fog meg, és megábrázol, és fokféle dolgokrol egyet az mánikból nagy ferrendel hoz ki és rekeft, és még következendő dolgokrolis jövendőt mond. Mit mondhatunc ehez egyebet, hanem hogy az halhatatlanságnac jelenségi: az mellyeket az Isten az emberbe bényomott, azoc ó belőle ki nem törölthetnec és óltathatnac? Mint lehetne azért immár, hogy ez illetén ajándékokkal felékesítetött ember az ó Istent és teremtojét meg ne esinéne? Sőt mi, az Istentől mi belénc plantalt természetű okoflag és értelem által itiletet teherünke az igaz és hamis között, és femmi itelő ne legyenec mennyekben? Hogyha aluvásunkbanis valami részből vigyázunc, és az mi értelmünkis megmarad, ne volnác azért Isten mennyekben, az ki ez egész világra vigyázna, és azt vezélné? Ennyi foc hasznos dolgoknac és mesterségeknec találóinac itiltesünc tartassunké mi, és az Isten az ó diczétitől és tisztességétul megfoszasséké? Holott lám az látás hallás elége megmutattya és bizonyítja, hogy minden, valaminc vagon, mind másunnan, foc és külömböző módon adasséc és reszeltesséc egyenec hogy nem másnac Hogy pedig némellyec az egekből való belénc folyásokrol és ihlesekrol, az mellyec által hogy már ez egész világ tápláltséc és megtartasséc, sokat czevegnc, és nem lépnc előb, hogy az Istennec tulaydonitanac az diczőséget, nem czac hiában való áthatatlanság, hanem tellyességgel pogány fedelgés. Igen tettic nekic, az Virgilius imez nevezetes monda, midőn mond: hogy az égben, földben, napban, holdban, és czillagokban egy lélec és elme legyen, az melly magát azokba elegyiti, és azokat ingattya, taplállya megtattya és forgattya, és hogy minden emberec, barnoc, madarac és halac ez ilyen indításabol és erejéből az égnc és földnc nöjjenec és főarmazzanac, és hogy ekképpen mindeneknec egy tüzes erejec és mennyei eredetec legyen. Azzal azt jelentic, hogy ez világ, az melly az Istennec diczősége nec tüköréjül teremtetött, ó nekic az az ó teremtojóc.

Mert ugy magyarazza azt őn maga masutt meg, az Romaiaknac és Görögöknc közönséges értelmec kerint, hogy az mehekbenis az Istenségnec és az Eégből való folyamarnac része vagon, és hogy ez ó Istennec, az Eég, föld, és tenger által, magát inditsa, és hogy ez által minden emberec, barnoc, vadac, madarac, halac teremtesenek, főlettesnec és élvenséget vegyenec, és óstán istmet mindenec fel bonrassanac és elődassanac, és így halhatatlanoc legyenec, és elevenen fel repüllyenec mennyekben, és nagy

Aneid. 6.

Georg. 4.

szereggel mint az czillagoc often legyenec és levegjenec. Ihon látod az hiába való pogany tépölődés az nagy és közönséges Lehelletről és befolyásról, az melly hogy már ez világot, és minden teremtettt állatokat elevenitfen és taplállyon, mi hasnot ferezzen az Isteni felelemnec, az emberc fi-veiben való plantálására és megtartására. Az melly még ennélis inkább meglátzic az utálatos ebne az Lucretiusnac fiavaiból, az mellyec az előb megmondott phantasiából és tépölődésből hármaztanac, és egy sommban mind arra mennec, hogy ilyen módon ember az Istenség nec czac mint arnyekját támaszsa, hogy az igaz Isten félen tételséc, az mellyet czac egyedül kellene félni és tisztelni. Megvallom jollehet, hogy az ember jól és isteni felelem fcinint mondhattya azt, hogy az Isten természet legyen, czac hogy ez mondás is istenfélő és tista elméből hármazzéc. De mivelhogy kemény és idegen szollásnac módgya ez ilyen, miérthogy az természet olly rendinkáb, az mellyet az Isten az ő teremtettt dolgáiban plantált, és eleikbe ir, ártalmas dolog azért, hogy ez ilyen bezületes dologban, és mellyben ember nec nagy maga gondolva és bezületesen kellene forgani, az **Ur Isten** az természet nec és az ő dolgáinak falyásával őfve keverni és elegyíteni.

6. Emlkezzünc meg annak okaért, valamennyifer magunkat és az mi természetünket megteknityünc, hogy czac egyedül egy Isten legyen, az ki minden természeteket úgy vezérel, hogy az mellett azt akarja, hogy mi czac ő reá tartsunc fámot, egyedül ő benne hidgyünc, őtet imádgyc és egyedül őtet szolgályuc: mivelhogy viszta fordultab és eke vesztebb dolog femmi nincz, mint hogy ennyi sokféle nemes jó tetemenyével élni az Isten nec, az mellyec mi bennünc egy Istenséget mutatnac, és ezek nec adóját, az mellytül mi ingyen veszünc mindeneket, megvetni és megútálni. Az mi az ő mindenhatóságat illeti, mennyi loc és jeles bizonságoval vonson és indit azis bennünket annac meggondolattyára? Hanemha valakitülle lehetne az titkolva, minemü erő nec kellyen annac lenni, az melly ez megmérhetetlen nagy és nehéz terhét az ég nec és föld nec az ő igéje által viseli és el tartya, egyedül czac egy intésével és hagyásával legottan nagy harlagással az meny dörgés az eget megrázza, az menyütéssel mindent el perfel, el fáraft és megéget, az villámással az levegő eget felgyuytya és elvilágosittya, visztag azon eget legottan sokféle fergeteggel, zuzavarossá, homályossá és fetérré teszi. Es ismét mindgyaráft, mielt nekic terzic egy szempillantásban fel világosittya és szép fényessen megtisztittya. Az tengert, az melly az földet, az ő nagy és rettenetes magasságával minden nap elfedezéssel elburitással és elpusztitással fenyegeti, az levegő égbe ugymint felfiggefti és hátra

veri

veri. Ottan ismet rettenetes képpen azt az felek nec háborus ofstromlási és fiwallási által egymásra hányta és forgattya, visztag ismét az ő habjaival és zugáival egyetembe megczendefeti és elenyhíti. Ide tartozic minden diczéleti az Isten hatalmasságánc, az melly félyel az fent Irásban az természet nec jelenségéből véteric, és előforditatic, kivaltképpen az fent Job könyvében, és az Esaiás profeta irásában, az mellyeket itten kés akárvaki hagyoc, mert az oc másutt illendőb és alkalmasb helyet találnac, midőn az fent irásból én az teremtesről fogoc szollania. Ezt mostan czac rövideden akartam megilletnie, hogy egy közönséges út legyen az Isten nec keresésére, mind az poganyoknal és mind az anyafent Egyház czelédinél. Tudni illic hogy ha azt az leirást és megabrazolást követic, az melly nekünc őda fel az magasságban, és itt alatt ez föld en az Isten nec diczőségése előnkbe abrazolt, és femünk eleibe adott. Immar az ő mindenhatósága tovább visen bennünket az ő öröcké való voltánac meggondolattyára. Mert ő neki öröcké való nac és őnnön magátul való nac kell lenni, az mellytül minden dolgok nac az ő lételec és eredetec vagyon. Továbbá ha okát keressüc, melly oc által vitetett arra, hogy mindeneket teremtsen, és az melly által ez máji naponnis inditatic minden dolgok nac megtartására; tehat azt talályuc, hogy annac tulaydon egyedül czac az őnnön jóvólta legyen az oka. Az melly egyedül, hogy ha ember mind azokat, az mellyeket az Istenről eddiglen szoltunc, ide nem szamlálnás, elégfezes és felöttéb bővelkkedő ok lehetne, az ő szerelmére való felgerjefestésre és felébreztésre. Mivelhogy semmi teremtettt alatt nincz, az mint az profeta mondgya, az mellyre az ő irgalmasága ki nem öntetett vólta.

7. Szinte illy világos és jeles bizonsági az ő hatalmanac, láttatnac és tündöklene az ő dolgáinak másodic részében is, tudni illic az mellyec az természet rendelt folyásánc felötte les nec. Mert ő úgy mértékeli és viseli az ő Isteni gondviselését az emberi nemzetség nec és annac dolgáinak vezérlésében, hogy noha ő minden emberekhez kimondhatatlan jó kedvü, felid és jótévő, mindazáltal nyilván való jelenségekkel naponként megmutattvan az jokhoz az ő kegyességét, az megvetöttekhoz pedig és hamissakhoz az ő kemény itéletit és büntetését, világoson kimutattya és láttattya. Mert az ő boszú állása, az mellyel az vétket megbünteti, ninczen elröyve, az mint finte hogy az ártatlanságnac megoltalmazó Uránc és megmentő jé nec mutattya és megjelent magat lenni, midőn az jók nac életeket áldásival szerenczésíti, szükségekben vélec vagyon, és őket segiti, faldalmakat könnyebíti, és vigasztalásával elviselhetőbbé teszi, minden nyavalyát és nyomorúságot megenyhít, és nekic minden képpé idvő-

D

ségeket és bódogságokat keresi, gyámolitya. Es nem ferez az semmi hibát az ő öröcké való és, elváltozhatatlan igazságának regulájában és mértékfinorjában, és azt meg nem erőteleníti és meg sem homályosítja, hogy ő az Istentelent és gonosztévőt egy ideig büntetetlen, örömben hadgya élni tobzodni: az Istentelöket pedig és ártatlanokat imittamott félyyel, sokféle nyomoruságokkal és inségeket hadgya terheltetni. Sőt aztis engedti, hogy őc az Istenteleneknek gonosságoc és hamisságoc által öldöztessenec és lenyomattassanac. Sőt inkább mi sockal kü-lömben gondolkodgyunc az mi fivünkben: midön az Isten egy bünt az ő haragja által megbüntetett, hogy egyaránt minden bünt gyűlölyön: midön fovevteket büntetetlen hágy, és előboczár, hogy más itilet nec kellyen lenni az melly nec megbüntetésére azoc halasztassanac. Hasonlatosképpen, melly sokféle okokat ad előnkben, az mellyec minket inditanának és edesgetné nec az ő nagy irgalmaságának meggondolattyára, midön ő nagy gyakorta az fegény büntöföket mindazáltal az ő végetlen és büntelen való kegyellegével megkönyezkezi, miglen az ő gonosságokat az ő jóvólta és jótéteményi által megfegji, és ecképpen hja, inti és edesgeti őket ismet hozzája, az ő minden atyai felidségnél nagyobb engedelmessege által.

Psal. 107.

8. Ecképpen befell és tanit az Proférais, hogy az Isten ez okaért és ez végre, az legnagyobb vesedelemben, holott semmi teremtet állat nem fegéthet, nagy hirtelenséggel, czudalatosképpen, és minekelötte ember csebe venné az fegény fűk ölködő nec és többire mayd elveszett ember nec segedelmül léfű, mint az holott ő, midön az ember az pufstá és kietlenben budosnac, az vadac ellen megotalmazza őket, és végre az igaz utra vifű, avagy midön ő az éhözök nec és fűk ölködők nec, eledelt fűlgáltat, avagy az foglyokat az bűdös vermekből és tornyokból avagy az vas lántzokból és békókból megfabadítja: Avagy az kic az vízé hajo törést fűved nec, elevenen és egétségben az földre kihozza: avagy az kic már haló felben vagynac, az betegségből kimentti és meggyogyítja: avagy hévséggel és fűarazsággal az földet megégeti, avagy azt az ő kegyelmé nec titkos nedveségével gyümölcsözűse tesű: avagy az legaláb való megvetőtteb és minden te kinterességnélkül való embert az nép közzűlelő vefű és felmagasztallja: és az nagy hatalmas urakat az ő fűekeköl, fűfeges méltóságokból leveti és az hamuba keveri. Illyen példakat ad az Profeta előnkben, és azt hozza innétki, hogy semmi ne legyű történetből, hanem, hogy mind ez dolgoc, az mellyec lefű nec, bizonsági legyene nec az Isten gondvilelésé nec, és kiváltképpen pedig az ő atyai irgalmaságának. Ha fűinte mi néha azt alitnyukis, hogy ezec czac vak fűerenczéböl és történetből legyene nec. Es hogy

CZ

ez által az Istentelök nec örömté való okat adna, az Istenteleneknek pedig és az megvetőttek nec fűjoc bédugattat nec. Mivelhogy pedig nagy része az emberek nec az ő tévelgésekben tellyeséggel elbémerült nec, annak okaért az Isten diczőséges felségenec ez ekefűgnézű fűép palorajában is, tellyeséggel vakoc, s' azt kialtyac, hogy kiváltképpen való bölcseség kivátatic arra hogy ember az Isténec ez dolgait fűemessen és igazán meggödollya, az melly meggondolat által is, ugyan né eppül nec és né jobbul nec meg, noha mindeneknél serenyb és leg élelűb elmeű emberek nec láttat nec lenni: és bizonyára akar melly világoftan üindököllyec az Istén nec diczősége, de fűaz közűlis alig láttya azt egy igazán meg. De ugyan így sincz az ő hatalma és bölcsesége ferettségbe elrotyve: Az ő ereje és mindéható vólta meg-láttzic, és diczűlegessen kitűndöklic ebben, hogy az által az Istenteleneknek dűhűsége és kegyerlekedese, midön mindé azt vélne hogy az oc gyűzhetlenec legyene nec, egy fűempillantásbá megfűotatic megfűotetic és az ő kevélségek megalázatic és lenyomattatic, és az leghatalmasb vitezű emberek is meggyozet nec, és az legerűsűb bástyac és sántzoc elvonyattat nec, mindenféle fegyverec, hadi fűer fűamoc eltűotet nec és megfűotat nec, mind az erűc megfűakad nec, és megerűotelenitet nec, és az elléűeg nec mindé alnoc tanácz közűsi és fűandéki fűemivé rétet nec, és ő magoktul le rűlanac és elmulnec, és az kevélyec, az kic az ő kevélségeket és vakmérű bűtorkodásoc kal az égig felemelked nec, az feneketű mélységbe alá vetet nec és lehányat nec: Vifűotag pedig az alázatosoc az porból felemeltet nec és megfűar-tat nec, az fűegényec az genéböl kivonyat nec és felmagasztaltat nec, az nyomorultac és elnyomodtattac az nagy énségböl megzabaditat nec, az megfűolotta és elveszett ec ismet jó reménségre hozat nec. Midön az fegyvertelenec, az jó kefűülettel fűfegyverkeztek, a kis fűereg a nag' fűereget, az erűtelenec a hatalmasokat meggyűzic és levágjac. Az ő bölcsesége pedig gyakrű megláttzic és nyilván ki tűndöklic, midön minden dolgokat alkotmatos idűbű, legjűb moddal vezérel, rédel, és fűlgáltat: mindé eles elmélkedésűt ez világnac megfűegyeniti, az bölczeket az ő bölczeségekben megfűgja és megkapja, és egy lűmábá, mindeneket igazán és legjűbbá vitűl és gubernál.

Psal. 113. v. 7.

1. Cor. 4. v. 19.

9. Láttyc hogy nem fűűkság arra hűfűű és fűoc munkával kereset bizonyítás, hogy ember felkeresse és világra hozza az jeléségeket, az mellyec az Isteni diczőség nec világoftan való kimutatására és állatására fűűlgálnac, mivelhogy ez kevésec az mellyeket mi előhoztunc és megilletűnc, olly nyilván valóc és megfűapstaltatűc, hogy valahová te magadat fordítod, könyen fűemeddel láthatod és kezeddal megfűoghatod. Es itt vifűotag aztis jűl és valóban megkell gondolni, hogy mi az Istén nec olly esmeretire hűvatatunc és gerűztetűnc, az melly nem valami űres és hűvságos elmélkedes,

melly az agyvelőben leveg, hanem az melly álhatatos és gyümölcsös esmeret legyen, az melly tőlünk rend szerint vétetic be, és az szívbe jól bégyőke-rezic. Mert az Ur minékünk az ő ereje által jelentetic meg, mellynek munkálkodását minekutánna bennünk érezzük, és azokkal az jokkal az mellyec abból fármaznac, élünk, annyival inkább és valóságosban meg kell azoc által indulnunc, hogy nem mint midőn magunk ábrázoltunk volna magunknac valami istent, az melly tőlünk távol volna, és az mellyet mi semmiképpen nem éreznéc. Innen értyük immár, hogy ez legyen az legigyenesebb és igazab út, és illendőb rend az Istennek keresésére, nem úgy, hogy mi nyughatatlan bátorokodásból igyekeznéc az Istenségnek állattyt felkeresni tudakozni, az mellyet sokkal inkább aláztatson kell imádnunc, hogynem mint vakmerőképpen tudakoznóc, és annak végére akarnác menni. Hanem hogy mi ötöt azokban az ő dolgaiban szemlélyük meg, az mellyec által legközelebb és kedvesben hozzánc adgya magát, és neminemüképpen magát ugyan velünk közli. Oda nézett az Apastal, midőn így szól: hogy ötöt nem kelly megfőre keresnünk, ki az ő jelen valo erejével közölünk mindenünkben lakozzéc. Ennek okaert Davidis minekutánna megvallotta volna, hogy az Istennek felséges magassága és diczősége kimondhatatlan, azt mondgya mégis annakutánna, midőn az Isten dolgait kezdené hirdetni, hogy ő azt az diczőséget akarja kibefelleni és hirdetni. Ez annak okaert az Istennek igazán való felkeresése tudakozása, az mellyre nekünk forgalmaflan kellyen magunkat adnunc, az melly az mi értelmünkét kiváltképpen valo czudalkozással úgy tartoztassa, hogy belsőképpen egyfőrs' mind az mi szívünket hatalmassan illesse és megindítsa. Es mivelhogy mi az Istent, az mint sicut Agoston egy helyen tanit, meg nem foghattyc és meg nem tapasztalhattyc, úgy mint kicigen erőtelenec vagyunc, és az ő nagy volta és diczősége alatt le kelle-ne rohannunc, tehát az illic hozzánc, hogy az ő dolgait nézzük meg, hogy az ő jo volta által megvidámitassunc és meguyitassunc.

10. Annakfelőtte ez esmereti az Istennek minket nem czac az igaz Isteni szolgálatra, hanem az jövendő és örök életnek reménységére is fellekentsen és felemeljen. Mert mivelhogy esünkbe vehettyük és tudhattyc, hogy minden jelenségi, mind az ő jövőlánac, és mind Isteni kemény és valóságos büntetésének, az mellyeket látat, czac kezdeti és félig valo eltölrése az ő dolgainac, meggondollyuc azért hogy ezec minden kétségnélkül bemeneteli és előlvalo jegyei legyenec sokkal nagyobb dolgoknac, az mellyeknek nyilván való és tellyesleges véghez vitele amaz jövendő életre hagyatik és halasztatik. Ez ellenben, mivelhogy láttyuc aztis, hogy az Istenfélóc, az Istentelenektől foc nyomorusággal terheltenec és gyötrettenec,

Aa. 17. v. 27.

Psal. 145.

August. in
Psal. 144.

gyötrettenec, fokfele méltatlansággal és hamissággal nyuzatnac foztatnac, mindenféle hazugsággal, czevegéssel nyomdostatnac, és hámtalan foc gyalázattal és hídalommal czufoltatnac és hággattatnac: Visontag mivelhogy aztis láttyuc, hogy az leglatrab istentelenec és hamissac. mint az élő facelővirágoz nac, minden jo szerenczejec ez vilagon, és jo nyugodalmoc vagy on és nagy tisztességet, és itt idő szerint büntetetlen maradnac: abbol menten azt hozzuc ki, hogy ennekutánna más élet legyen, holott az hamissacnac hamissagoc megbüntetésének és megtoroltságának, és az igazaknac igazságoc ő nekic megfizettségének és megtérítésének. Mindezeknek felőtte, mivelhogy láttyuc aztis, hogy az Ur az ő hibeit az ő vesztéivel gyakorta suytogattya és lanyargattya, semmit abbol bizonyosban nem itélhetünk és rekeszhetünk, hanem hogy les még olly idő, az mellyben az Istentelenek is sokkal kevesbé kerülhetic el az ő ostorát és vesztéit mint az ő hibeit. Mert ékeffen és bölzen mondotta sicut Agoston: Hogyha most minden bűn nyilván megbüntetteknek, azt gondolná az ember hogy semmi nem maradna és halasztatnéc az utolsó itéletre. Visontag, hogyha most az Isten semmi bűnt nyilván és szemlátomást meg nem büntetne, nem hinné az ember hogy Isteni gondviselés legyen. Annak okaert meg kell embernek vallani, hogy az Istennek jószágos erei, minden ő dolgaiban, és mindenikben kiváltképpen, főképpen pedig közönségesen mindenikben, nem külömben, hanem sicut mint egy táblán leiratva és kiábrázva legyenec, az melly által mind az egész emberi nemzet az Istennek esmeretire, és ez illy esmeret által az igaz és tellyesleges idvőségre hivattatic és edesgetetic. Továbbá mivelhogy az Istennek ez illyen jószágos erei, az ő dolgaiban lég inkább és világosban láttatnac meg, de mégis akkor értyük ostán valóban és igazán meg, mire nézzenc mind azoc, mit teheszenc, és miért kellyen nekünk azokat megemléllenünk, és mi hasznunc legyen azokbol, midőn mi magunkban állunc és meggondollyuc, miképpen gyakorollya és jelentse meg az Isten mi bennünk az ő életét, bölcseségét és az ő erejét, mi bennünk és az ő igazságot, jóvöltát és irgalmasságát hazzanc mint mutassa meg. Mert noha David méltán panaszkodic, hogy az hitőtlenec diósséc és oktalanoc, mivelhogy az Istennek megtudakozhatatlan tanaczát, az emberi nemzetnek vezérlésében meg nem esméllic és meg sem gondollyac: de ugyan mégis igaz azis, az mit masutt mond: hogy az Istennek czudálatos bölcsesége, az mellyet raytunc gyakorol, sokkal hámláthatatlanb, hogy nem az fejünkön valo hayfálac. Mivelhogy pedig ez az ref, ostán az ő rendén bölcseségesben megforgattatic, mostan innét oda az helyre halasztók.

11. Akar melly nyilván és világoson adgyais pedig előnkben az Isten

Lib. 1 de Ci-
vitate Dei.
cap. 8.Psal. 92. v. 7.
Psal. 40. v. 13.

ő magát és, az ő elmulhatarlan orfágát, és az ő dolgaiban mint egy fenyés rükörbe úgy semünk eleibe murallais: de mégis olly goromba és tompa az mi természetűnc, hogy mi ez világos jelenségeknek meggondolattára, hova tovább mindenkor erőtelembec léfűnc, úgy hogy azoc mi tollűnc gyümölcsnélkül és jobbulásfunknélkül elmullyanac. Mert az mi ez világ-nac ez fűépületit, jeles rendit, és ékelséget illeti, kiczoda az mindnyájunc közzül, az ki midőn fűmeit az egekre felemeli, és azokat, avagy pedig ez földön való külömbkülömb tartományokat megtekinteli és megfűmleli, hogy mindgyárt az ő fűvében az teremtorólis megemlekeznéc? Sőt inkább azt el nem feleytené, és az mellett veszteg halgataffal el nemenne, és nem egyedül czac az látott dolgokon czűggene és azokon ne ragazkodnéc? Az mi pedig azokra az dolgokra néz, az mellyec naponkint az természetec folyáfa és rendi felött leélne, kiczoda az ki azt nem tartaná, hogy az emberec nem inkább vak fűerenczétül és történet fűerint, mint egy keréc felső orgattassanac, hogy nem az Istenec gondviselése által vezéreltetnéc. Es ha fűinte néha ez dolgoknak eligazításából, és mint egy kézzel való vezetéséből felinditatunc arra, hogy meggondollyuc azt, mit kellyen az Istenfelöltartanunc, (az mellyec mindé emberen fűükségképpen megkell lenni) mi mindazáltal, midőn valami megjelitesét az Istéség-nec, czac hirtelembe érzettükis, legottan az mi vélekedésűnkre és az mi testűnknek ártalmas gondolatira fűoktunc esni, és az Istenec tífira és világos igazságát az mi hijába valóságunkkal megveszűyuc és meghamisítűyuc. Ez tzikkelben jóllehet egymástul külömbezűnc, hogy kiki néha magánac kiváltképpen való revelgest mertt és forraftt. Ebben pedig igen egyezűnc mindnyájan, hogy az egy igaz Istentűl egyenlőképpen mindnyájan eltávozunc, és magunkat az ifonyu bálványozásra adgyuc, az melly metellyel nem czac az köz és tudatlanoc, hanem leg inkább az leg nemessébbec, tudosbac és elméssébbec vesztődne meg. Melly bevségeffen muttattaki, ez tzikkelben, tompa gorombaságát és grombatudatlanságát az Philosophusoknak egész fűerege? Mert hogy egyebeknek kedvezűnc, mivelhogy fűoc módnélkül való tudatlan bolondoc vadnac köztoc: Plato önnön maga, az ki minden ő nyájoc közzül legfűenteb, mértékletesb és jobb, de mégis ez ő kerekded tekéjere hágdosván, semmiskedic midőn ő az ő első IDEAJAT, avagy minden dolgoknak képét, formáját abbol csinállya. Es mi ne eséc az tobbin, midőn az fűellyeb valóc, az kiknek egyebec elött mint világosságnac kellene lenniec, így megtévedne és megbotorkáznac. Hasonlatosképpen holott az emberec dolgainak vezérleléis olly világosson kimutassa és megbizonyittya az Istenec gondviselését, hogy azt senki el ne tagadhassa, de mégis olly keves hafnot vesne magoknak belöle, mintha

mintha azt tartanájac, hogy az vak fűerencze és fűerenczetlenség által, történet fűerint hanyatnac fel s' alá és mayd ide s' meg tova forgatnának mindenec. Illy ifonyuképpen vagyunc mi természetűnc fűerint haylandoc az hűságra és tevelgésre. Mindenha czac az legfűellyeb, valókról és legjobbakról fűoloc az Philosophusok közzül, és né azoknac közfűeregéről, az kiknek dihűsége az Isten igazságának megfűentségtelenetésére és fűidalmazására mérhetelen igen nagyvá nevedett és felette otrombává lött.

12 Innen vagyon az tevelgeseknek ez fűántalan nagy fűoc czávája és moslékja az mellyel ez egész világ eltölt és el volt bűitva. Mert kinek kinek az önnön tulaydon természetű, ő magánac mint egy Labyrinthusa, az az, tevelgűhaza, az mellyec fokfelé tevelyitű cűllai vadnac, az mellyeknek egyikből ember az másikba megyen, de az külsű aytot fel nem talállya és ki sem mehet. Nemis czuda azért, hogy mindenféle népec fűockűlűmbkülömb babonás költött tevelgésekbe estenec, és így magokat fokfele fűetac által fűéllal fűaggattac, és réfűekre ostottac. De még ez sem czuda hogy tobbire mayd minden embernek tulaydon és kiváltképpen való Istene volt. Mert az mint hogy tobbire mindenkoron az tudatlansághoz és vaksághoz vakmérű bátorság és kényesség járul és tárfolkodic, alig találatott valaki egy, az ki magánac valami kiváltképpen való tulaydű Balvant vagy Lidertzet nem kohlott, és azt Istene gyanánt nem tartotta volna. Bizonyára ez Isteneknek ifonyu fűántalan fűerege, nem külömben folytki az embereknek elméjeből, fűivekből és agyok velejéből, mint fűinte az nagy lyukű bevséges forrásból kibűzdulnac az vizec, holott kiki minden nagy fűabadgyaban czavarogván, ki ezt s' ki amazt költi s' gondollya az Istentől, Nem fűükség pedig itt az fűoc Babonáságokat mind előfűámlálni, az mellyekben kötelezűdve volt ez világ, mert abban vég nem találatnéc. Mert ha czac egy fűoval sem emlitenekis, ugyan nyilván megtettzic mégis melly rettenetes nagy legyen az emberi elmenec vaksága. Bekét hagyoc itt az tudatlan goromba kűsűgnec, de fűinte az Philosophusok köztoc, kik az ő okos elméjekkel, bűlcseségekkel és tudományokkal az egetis által akartac járn, minémű fűántalan fűakadűfoc és fűégyenséges egyenetlenségek vadnac? Mert valamennyivel kiki közzülűc természetű fűerint világosb értelmű vűlt, és az tudományokkal s' bűlcseséggel az tobbinél inkább fel volt ékesítette és élesítette: annnyival ékesűb fűinnél tudta az ő vélekedését és tudományát fűelfesteni és hűmesíteni. Az melly ő fűinyes fűestéket mindazáltal ha mind ő fűveséggel kűzelbről jól megtekintűded, elmulando tarytűnac és hijába való álnoc fűinnec találad lenni. Az Stoicusokban igen éles elméjűnek és okosoknak tettzetec lenni magoknak, midőn őc így bolnánac, hogy az természetec mindé réfűeiből külömb-

külömb nevet ferezhetnénc és adhatnának az Istenec, és hogy ugyan nem faggattatné azert az egy Isten semmi részekre. Mintha az előttis nem volnanc elégge haylandóc az gonofra és hivságra, hanem ha ez előnkbe vettetött fokfele Istenek nec süró foksága által kellene mind mélyeben és rettenetesében az tévelgésekben ragattatnunc, merülnünc és süllyednünc! Az Ægyptombéliek nec példázó titkos Theologiajokis megmutattya, hogy mindnyájan nagy igyekezettel munkálkodtanac azon, hogy ne láttatnanc ok nélkül kábáknac, és bolódoknanc lenni: és talám egy elsőbe valami eltűrhető nec retzenéc, és így az egyigyüeket és gódviseletleneket megczalhatnanc: De soha az emberek közzül senki nem gondolhattott semmit ollyat, az mivel az igaz Religio főrnnyen meg nem ferteztetett és meg nem moczkoltatott volna. Es ez zurzavar külömbsege az tudományoknanc és vallásoknanc, az Epicureusokat és egyéb görömbákat és isteni tíftelet utálokat, sockal mérésibecké és bátorságosbacká tőtte, hogy az Istent tellyességgel tagadnanc és megvetnéjéc. Mert mivelhogy látnanc, hogy az legértelmesb és tudóst emberek, egy más ellen illy ellenkező tudományokkal viaskodnanc, óc sem általlottác, azoknanc villongásokból, és akar melly hasfontalan és képtelen tudományokbólis azt állatni, hogy hijába valo dolog és bolondság volna, hogy az emberek magokat olly fertelenül gyütrenéc és kénzanác az Istenec, az ki semmi nem volna, keresésében és tudakozásában: és azt alitottác, hogy fiinte jól czelekefic, és meg sem büntettetnec azért, mert jób volna az Istent egy általlyában tagadni, hogy nema bizontalan isteneket költeni, és olly verfengeteket indítani, az mellyeknec ofrán vége ne lenne. De ebben igen bolondul és balgatagul itilnec. Sőtinkáb az önnön Istenteleneségeket fedezic az emberi tudatlansággal, mint egy süró kóddal, holott semmiképpen nincz helye annac, hogy az Ur Istenec, az emberek tudatlansága és vaksága miatt valami fogyatkozása lenne. Mivelhogy pedig minden megvállya azt, hogy semmi dolog nincz, az mellyen mind az tudos emberek és mind az tudatlanoc, olly igyenetlenec és különözóc volnanc; mint ezen az Istenségről valo tudományon: az mellyből könnyü megitilni, hogy az emberek nec fivec, az mellyec igy tévelgenec, az Istenec keresésében, az bolondságnál bolondabbac, az vakságnál vakságosbac az mennyei titkoknanc által értésében. Diczeric némellyec az Simonides nec feleletit. Az melly midön az Hieron Tyrannustul kérdeznéc, miczoda volna az Isten, kér erra egy napi idót, hogy arrol jól gondolkodhatnéc: mikor azért az Tyrannus másod nap ismét kerdené, ackor ő ket napot kér, midön pedig gyakorta mind meg annyival több napot és haladékor kívánna, hogy nem az előtt, végre azt feleli, hogy; mentül többet gondolkodom rólla, annál homályosb és nehezeb

hezebe ennékem. Ez ember bizonyára az ő értelmét és itiletit az homályos és őtölle meg nem értött és bizontalan dologról értelmessen halogattotta: De mindazáltal ugyan megtetzic innét, hogy az emberec, valamenyiben czac természetit mód ferint tanitatnanc és oktattatnanc, semmi bizonyost, semmi valóságost, és semmi meg valasztott dolgot nem tudhatnanc: hanem czac az természet nec homályos és megkeveredett tanításában ugy akadoznanc, hogy esmeretlen Isten timádgyanac és tífteleyenec.

13. Immaran azt is jól esünkbe kell vennünc, hogy valakic az igaz Religiot és Isteni tífteletet megfereteztetic, (melly fiükségképpen megestic mindeneken, valakic az önnön tulaodon vélekedéseket követic) eltávoznanc az egy igaz élő Istentől. Diczekednec jollehet, hogy külömbet értsenec az ő fivekben: De akar mire arányozzanac, és akar mit értsenec, az keves hasnot hoz ez dologra: Mivelhogy az fent Lélec mind azokat elszakattaknanc és hiti fogóttek nec nyilván mondgya, az kic az ő fiívők nec vakságából, az ördögöt állatyac az Isten helyébe. Illyen képpen mongya Szent Pál, hogy az Ephesus béliek Istennélkül voltanac, mig nem az Evangeliumból megtanultac mi legyen az igaz Istent tíftelet és nekic foglálni. Es ezt nem kell czac valamely egy nemzetségről érteni, holott egyébutt közönségesen bizonyittya, hogy mindé halando emberc minden ő gondolattal, merő hasfontalanocká és hijabanvalocká lóttene, minckutánna az világnac teremtesésében, az teremtő nec diczősége nekic megjelentetött volna. Annakokaért az Szent Irásis, valamit az pagányoc régen-
Ephes. 2. vers. 12.
Rom. 1. 7. 21.
 ten Istenség gyanánt tífteletc és diczertec, ugymint hamiságost és hazugságot; kárhoztat, hogy utat kéfítsen, és helyet ferezzen az egy igaz élő Istenec, esmeretire és bevételire. Es sohol semmi Istent nem enged lenni, hanem egyedül czac az Sion hegyen, holott volt, és viragzott az Istenec
Haba. 2. vers. 15. 20.
Iohan. 4. vers. 22.
 kivaltképpen valo igaz esmereti. Bizonyára az Ur Christus idejében minden pogányok közzött legközel jarultanac az Samaritanusoc az Istenec esmeretihöz, és az igaz Isteni tíftelethez; hallyuc mindazáltal önnön magánac az Christusnac fájából, hogy óc nem tudtác mint imádnanc és mit tífteletnénc. Honnét következc, hogy hitető tévelgés által voltanac megczalattatván: Végezetre noha nem mindnyájan voltanac külső temerdec vétkekbe keveredve, és nem estenec nyilván valo bálványozásban, de ugyan nem volt soha semmi tíftelet, és próbáltatott Religio az, valamely egyedül czac az közönséges emberi értelmén, okoságon és bölcseségen volt fun-
1. Cor. vers. 8.
 dáltatva. Mert noha némellyec, maga igen keveffen, nem dühös ködtene tellyességgel az kőfégeleggyütt, mind az által alhatatossan megmarad Sz. Palnac imez tudománya, hogy ez világnac fejedelmei, és bölczei az Istenec bölcseségét nem értőttec és meg nem foghattác. Hogyha az legfellyeb

való kis mindnyájan az létben tápogranac és tévölgöttene, mit mongyon ember az tisztátalan főprelékről és az tudatlan köznépről? Nem czuda annak okaért, hogy az sent Lélec minden emberi jó tettésből koltott Isteni szolgálatot, mint idegent, és hamislat, tellyesféggel megvét. Mert noha az emberec elméjében és okofságában fogott egy valamelly vélekedés, nem nemz mindenkoron és nem hozis véle nagy fereggel való tévelgéseket, de ugyan annya mégis az tévölgéseknec, és ha finte femmi gonosfb benne nem volnais, de ugyan nem kicziny gonosf ezis, hogy az ember czac fierenczete valamelly esmeretlen Istent imádgyon: az melly vetekebe ugyan

Joh. 4. v. 22. bünösöc mindenec, az mint Christus tanit, az kic az törvényből meg nem tanitattanac, melly Istent kellyen imadni, és melly nec kellyen főlgálni. Es bizonyára ennél mesfseb nem mentenec az legjobb törvény fierzőkis, hogy az Religionac az embereknec nyilván való közönséges jóvallásokon kellyen fundaltatni és fierzetetni. Sőt ugyan diczéri Soerates Xenophonnál az Bálvánnac vagy Apollo ördög nec imez feleletit, mellyel azt hadgya, hogy kiki minden az ő eleinec főkása fierint és hazájának régeni törvénye fierint tisztelje az Isteneket. Honnet vagyon pedig az nyomorult és halando ember nec ez jussa és igazsága, hogy maga femellyete és méltoságára nézve azt végezze és rekesfse, az melly ez egész világot sockal fellyül haladgya, avagy ki nyughatic ugy meg az ő Eleinec jó tettéseken és az kódség nec végezésén, hogy ő azt az Istent minden kételkedés nélkül igaz Istent gyanánt vegye, az mellyet czac az emberektől vött? Nyilván kikiminden inkább az önnön maga értelmét és tanácsát fogia követni, hogynem más idegennec javallása, és jótettése aláadnája magát. Mivelhogy azért igen erőtelen és igen fakadekony kötele volna az Isteni félelem nec, hogy ha az városnac főkását, és az mi eleink nec joretzéseket követnőc az Istent tisztelben, bizonynyal megmarad tehát ez igazság, hogy az Istenec önnön magának kellyen mennyekből bizonságot magaroltenni és magát kijelenteni.

14. Annakokaert hijában világositnac minéküne az ég nec firmamentuman ennyi gyuytott faklyac és fővérnec, az Istenec diczere retire és diczőségere, az mellyec mi reanc mindennünnen ugy tündöklenec és világositnac, hogy mindazáltal minket ő magokban, az igaz útra nem vihetc nec: Es bizonyára némelly fikráczkakat gerjestenec és gyuytanac: de az mellyec kioltatnac és eltöröltet nec, minékölte valami tellyes világóságot adhatnanc magokból. Annakokaert az Apostolis, ugyan azon helyen, az hol ez világot az láthatatlan dolgoknak képénec nevezi, ezt teszi hozzá, hogy ember az hit által értse meg

hogy

Heb. 11. v. 1.

hogy ez világ az Istenec igéje által teremtetött legyen. Holott ezt bizonyitja, hogy bizonyára az láthatatlan Istenség, efféle látható dolgoc által sem eleibe adatic: De annac igazán való meglátására ninczenec nekünk femmi feminec, hanemha az Istenec belső megjelentéséből az hit nec általa főünkben meg világositatunc. Sőt sent Pál Apostolis, midön tanit, hogy az embereknec megjelentetött, mit kellyen az ember nec az Istentől ez világ teremtéséből tudnia, nem éit olly megjelentést, az melly az emberi serény értelem és eles elme által fogathattat nec meg: hanem inkább azt bizonyitja, hogy az megjelenés tovább nem menne, hanem czac hogy az embereket az ő lelki esmeretekben ugy megfogdosnája, hogy magokat az tudatlanságnac sine alatt meg nem menthetnéjéc. Szinte ezenképpen, noha tagadgya néhol, hogy az Istent ember nec mesfse kellyen keresni, ugymint melly mi bennünclakozic, de ugyan meg tanit arra más helyen, mire főlgallyon ez, hogy az Isten hozzanc illy közzel vagyon. Az elmúlt időkben engedte Isten, (ugymond!) mind az pogányokat élni az ő tulaydon akarattyoc fierint, jollehet nem hadta magát tanubizonságnélkül lenni, mikor tudniillic, mivelünec jól tört, advan menyből esőt, és termő idöket, és betöltven eledellel és örömmel az embereknec főveket. Annakokaert akar mint ne hadgyais magát bizonságnélkül, midön ő az embereket főc és külömbkülömb jötereményivel és ajándékival az ő esmeretire kedvesfen edesgeti, de őc ugyan nem főnnec meg mégis, az ő tulaydon utokból, azaz, az ő veszedelmes tévelgesők nec követéséből.

15. Noha pedig igen erőtelenec vagyunc arra, hogy terméket fierint való erőnc által az Istenec tistta és világos esmeretire juthatnanc, hanem ebben tellyesféggel meg fogyatkozunc, de mindazáltal, mivelhogy ez fogyatkozás és alkómatlansag mi magunkban vagyon, mindenféle magunk mentsegétül és kifaladástul meg főstattatunc. Mert az mi tudatlanságunkat soha nem verhettyüc ugy elő, hogy mindékör minéküne az minne restségünk nec és hálaadatlanságunk nec lelki esmereti ellenünec ne bizonyitana és meg ne gyözne. Bezzeg méltó maga mentség volna ez, ha midön ember azt verné elő, hogy nem volt néki főle, az mellyel az igazságot halgathatta volna, az melly igazságnac kibefelzésere és hirdetésere meg az néma teremtett állatoknakis elég hangos favoc vagyon: hogy ha itt keresne okot maga mentségere, hogy ő nem láthatta femivel azt, az mit az teremtett dolgoc, az mellyek nec femec nincz, nékie mutattac, és bizonyítottac: hogy ha az ő értelménec erőtlenségét hozandgya elő maga mentségere, holott minden teremtett állatoc, az mellyec értelemnélkül és okofságnélkül vadnac, ötet tanitgyac és oktattyac. Annakokaert minden

Rom. 1. v. 10.

Ad. 17. vers.

27.

Ad. 14. vers.

16.

magunc mentségétül tellyességgel megfosztatunc, midőn így tévőzunc és tévőlgunc, mivelhogy az igaz utat minden állatoc mutatják. Ezt pedig ember ám akar mint tulaydonitsa az emberi gyarlóságnac és vétékne, hogy az Isten esmeretinc magvat, az melly az természetec czudálatos mesterfege által az emberekne fivékbe behintetött és óltarott, ottan hamar úgy megveszen, hogy semmi tista és jó gyümölcsöt ne teremthessen: De ugyan mégis igaz ez, hogy mi egyedül czac ez pufra és köz bizonságtétel által, mellyel az teremtett állatoc az Istenec diczőségétől hatalmasan bizonyittanac, elégge meg nem tanitattatunc. Mert mihezt az világnac és az teremtett állatoknac, megtekinteléséből és meggondolattából az Istenec segnece valami kofitolítását vesztünc és érezzünc, legottan utraboczattatunc az igaz Istent, és ő helyébe állatunc az mi magunc álmódosítását, és az minnen tulaydonagyunc velejének abrazolását, és az ő igazságának, bölcseségének, jovoltanac, és mindenhatóságának diczőségét és diczeretit az kút főtül holide fhol tova rángattatunc és elszakattatunc, az teremtett állatokra és az mi tulaydonképzsünkre. Továbbá az ő minden napi dolgait avagy meghomályosittatunc, avagy úgy elfordittatunc az mi viszfafordult itéletünkkel, hogy mind az ő dolgait, az mellyeket ő czelekesic, diczeretitül, fmind az **Ur Istent** az ő diczőségétül megfosztatunc.

HATODIC RÉF.

Hogy mi, az teremtő Istenec esmeretire jutassúnc, szükség hogy az Sz. Iras légyen vezérünc és mesterünc.

NOha azért az Isten diczőséges felségének amaz világos fénye, az melly mind mennyen és földön, minden emberekne semec előtt úgy fenlic és tündöklic, hogy őket tellyességgel minden magoc mentségétül megfosztatja: az minthogy az Isten minden emberekne, minden ok verésnekül, az ő Istenségét és hatalmát, az teremtett állatokban világossan eleikbe abrazolta és esmérniec adta, finte czac azért, hogy az emberi nemzetre ez gyarlázas hálaadatlanságot és vétékne rea bizonyittatja, és ebben meggyőzze, az mellyben minden emberc bé vadnac kötelezve: de mégis más job fegelemnece és használatosb alkalmatóságnac kell ide járulni, az melly minket igyeneffen és tellyességgel az világ teremtőjének esmeretire vigyen és vezessen. Annakokaért az Ur Isten az teremtett állatoc mellé nem hiába adta az ő igejének világosságot, az melly által ő kijelentetnéce és nyilván esmeretes lenne az mi ő őc idvőségünkre és bodogságunkra, és ez kiválképpen valo engedelemre és kegyelemre méltoztatta az Isten külön mind azokat,

azokat, az kiket ő, egyebec előtt, magához közelben és szerelmesben akart hívni és gyűteni: Mert mivelhogy látna hogy minden embereknek elméjéc, czavargo és álhatatlan gondolatoc által ide ftova haytatnának, az Sidokar minekutánna őket tulaydon ő népévé választotta volna, ftepen környül keritötte és békértelte, és ugymint egy korlással környül vörte az ő Igejével, hogy őc né, úgy mint egyéb népec, az őnnön magoc gondolatnya által, fellyel kiczavarganának és hiába valócká lennénece. Eze mai naponis nem hiaban akar minket azon megprobaltatott orvosság által az ő tista igaz esmeretiben megtartani: mert annélkül, azokis menten mindenfele tévelgésre és vakságra vetemednénece és esnénece, az kik egyebek előtt igen erőssen és igyeneffen állani lattatnac. Tudniillie, mint finte az vénece avagy czepegő semüec, és az kiknece homályos az semec, hogy ha igen ftepe levelett adtis olvasásra nekic, és ha finte megismeric és láttyakis hogy vagyon valami beléje írva; de alig látnac és találnac két fót igazán ő fve alkotni, és elolvadni: ha pedig oculart refnece fel, tehát annac fegelem által ftepe rendel és megválastva kezdenec olvasni: azonképpen az Sz. Irásis ftepe rendel ő fve hozza az Istennece esmeretit az mi fivünkben az melly annélkül rendetlenül völt egymásban hanyva, füződve és igen homályoson: és elhárítvan az fetéséget megmutattya nekünc az Ur Istent, hogy azt ftepe világosan és fényessen meglathassúnc. Annakokaért kiválképpen valo nagy ajándéka ez az Istenec, midőn az Isten az ő Anya ftepe egyházának tanítására, nem czac néma tanítóckal él, tudniillie az ő teremtett dolgaival, hanem őnnön magais megnyittya az ő tulaydon ftepe fáját, és mivelünc fól: és nem czac megmutattya, hogy az embernece ugyan kellyen egy Istent imádni, és tisztelni: hanem egy ftepe mind megis hirdeti, hogy őnnön maga legyen az az Isten, az mellyet az embernece kellyen imádni és tisztelni: és az válastottakatis nem czac megtanittya az Istenre nézni, és egyedül czac ő benne bizni, hanem őnnön magát nekic eleikbeis adgya, az mellyre őc nézzenec, és az mellyben kellyen biznioc. Ezen rendet tartotta eleitől fogva az ő anyaftepe Egyházában, hogy ő az teremtett állatoc által valo közönséges tanítás előtt, az ő igejéce adnája, melly az igaz és bizonyos ez köz és jegy, az mellyel őtet minden hamis és költött istennektül megkellyen válastani. Es semmi kétség abban nincz, hogy az Adam, Noë, Abraham és a több ftepe atyác ez efközé által az igejének, jutottanac az Istennece bizonyos és belső esmeretire, az melly által őc az hitlenektül neminemüképpen elvöltac válastatva és külömböftetve. Itten még nem fólloc az hitnece kiválképpen valo tulaydon tudományáról, az melly által megvöltanac világosítatván az ő őc életnece reménségére: mert hogy őc az halál által az ő őc életre

bé mehetnéne, ő az Istent, nem csak úgy mint teremőjőket, hanem úgy mint megváltojokatis, meg kellett esmérnie, az mint hogy bizonyal mind az két részt az Isten igéje által elis nyertéc és elvöttéc. Mert rend szerint előjárta ez része az Isteni esmértenec, az melly által nekic adatott tudnioc, ki legyen az az Isten, az kie ez világot teremtötte, és még mostanis megtartya és igazgattya. Annak utánna ostan hozzá adatott az Istenec belső igaz esmérereis, holott az Isten nem csak úgy mint teremője ez világnac, és mindé lött dolgoknac egyetlen egy kútféje és itilője; hanem úgy mint megváltois az közbenjáról Jesus Christusnac személyében megemertetic, az melly esmeriti Istenec egyedül eleveniti meg az holtakat, és elvefett lelkeket. Továbbá mivelhogy még nem értem az embernecc esmerire, és az emberi természetnecc megromlására, annakokaert mostan elhagyom ez ellen az nyomoruság ellen valo orvaságról valo tanításomat. Meggondollyac azért az Kerestýen olvasóc, hogy én még itt nem szólóc arról az főverségről, az melly által az Isten Abrahamat az ő maradékival egybe fiaivá föl vörte, sem annac az tudománnac részéről, az melly által az hivec tulaydonképpé mindé időben megvöltanac válastatván az Istenelé pogányoktul. Mert ez illy tudomány az Christuson volt fundaltatya: hanem hogy csak arról szólóc, mint kellyen embernecc az Irásból meg tanulni, hogy az Isten, kie ez világnac teremője, bizonyos jegyec által, az költött és álmodozott Istenneknecc és bálványoknac nagy leregétül, külömbözön és megválastáséc. Annak utánna ostan önnön maga az elindított rend alkolmas időben az megválastásra visé és arról valo tanításra. Noha pedig az Új Testamentumból, az Törvényből és az Profetákbólis foc bizonságokat hozunc bé, az mellyekbé az mi Urúc Jesus Christusról nevezet szerint való emlékezet léfen: de ugyan mind őseséggel arra néz nec és oda igazitatnac, hogy az Isté, ez világnac teremője az sient irásban megjelenyéc, és a mellett megmutattáséc, mit kellyé embernecc ő rólla érteni és tartani, hogy valamiképpen mi valamelly bizontalan Istent, és hijában valo bálvánt ne keressüncc czalárd tévölges által.

2. Akar azért az Isten az Atyáknac regenten az ő Törvényben úgy megjeleni és megemertetetett legyenis, hogy nekic, személy szerint és látás által föllottis, akar pedig esköz által és emberecc föl galattya által adatottis nekic, hogy ostan az ő maradékjokat nemzetsgről nemzetségre élő fölvaltananac: De ugyan mégis nincz abban kétség, hogy nekic ez tudomány olly mélyen volt sívekbe bémertzve és béabrázva, hogy tellyeséges bizonságokkal meggyözöttetvén völtanac, és jól értettéc, hogy az Istenül lött legyen, hogy őc azt megtanultac. Mert az Isten mindenkoron az ő igéjét olly kétségtelenné és olly hitelre méltóva tötte, hogy ember olly erős hittel, az melly minden emberi vélekedést fellyül mulna, hozzá bizhat-

néc

néc és reá támaszkodhatnéc. Vegezetre akarta az Isté, hogy az ő tudományanc igazsága fünetlen valo folyás által ez világban mindenkoron megmaradna, és előb előb plántaltatnéc, hogy az Isténecc igéje, az mellyet ő az sient atyákra bizott, mint egy nyilván valo közönséges tablára felirattatnéc. és ezen okért adatott az törvényis, az mellynecc ostan az Profetác, úgy mint Magyarázóc utánna és hozzája adattanac. Mert noha az törvénynecc fokfele hasznai és ususi völtanac, az mint ennek utánna az ő helyen világosban megtettzendic: Es hogy Mofesnecc és minden profetáknac ez volt legyő fő fándékcoc, hogy arra tanítanac, mint engestelteséc meg az Isten az embe-
 reccel (az honnét s. Pális az Christust nevezi az törvény végénecc) de mégis ismét meg akaró az olvasót intenem, hogy az s. iras az hitről valo tulaydon tudomány mellett, és az Istéhez megtereréről valo tanúság mellett az melly nekünc Christust előnkbe adgya, és az egy igaz Istentis az mennyiben ő ez világot teremtötte, és mostanis naponkint igazgattya, bizonyos esközökkel és esmertető jegyecel sient azert ekesiti diczeretesen és megijja, hogy ő az hamis és gondolatokból köhlött isteneknecc képtelen foksága közzé el ne egyelitetnéc. Annakokaert noha illic, hogy az ember az Istennecc dolgait valóban, és förgalmatofsággal megtekintéllye és meggondollya, mivelhogy sient azért helyheztetött az Istenül ez diczőséges képgyönyörüséges világnac ékes nézőhelyere, hogy az ő s. emeit felnyiffa, és azzal az Istennecc dolgait megnézéllye: De mindazáltal az Isten igéjét kell kiváltképpen tüleiben vennie, hogy ő az Istennecc esmeretiről fundamentomos tudománt vehessen, és tulaydonképpen megtanításéc. Es ennekokaert nem czuda hogy azoc, az kie az fetéségben és vakságban fülettec, naptól naprá abban mind inkább inkább megrögzenecc és megkeményednec. Mert igen kevesse vadnac azoc, az kie az Isten igéjével tanítatnác és oktatnác magokat, hogy az Isten igéjénecc felvetett zillyában és korláttyában megmaradnánac, és abban tartoztatnác meg magokat, hanem örömesben s. aguldanac azon kívül az ő tulaydon hijába valóságoc által. Tellyeséggel ezt kell azért tartani, hogy minékünc az Isten Igéjénecc mennyei tudományan kellyen elkezdennünc, hogy minékünc az igaz Religio feltámadgyon és felvilágosodgyéc, és hogy fenki csak az legkissebb kostolítását és részeczkéit is az idvőséges igaz tudománnac meg nem foghattya és meg nem tanulhattya, hanemha tanulo deakja leend az sient Irásnac. Innét s. armazic az kezdetiis az igaz értelemnecc: midön mi azt nagy beczülettel és Isteni félelemmel vesfücc, az mit az Isten az Irásban, maga fölöl akart bizonyítani. Mivelhogy nem egyedül csak az igaz és tekelleres hit, hanem mindé igaz és illédő esmereti az Isténecc innét s. armazic, hogy ember magát az Isten igéjénecc

Rom. 10. v. 4

alája vesse, és annac engedgyen. Es bizonyára az Isten minden embereknek, és még az következőknek is mindenkoron, ez dologban kiváltképpen való gondviseléséből használatos segedelmet nyújtott, midőn az fent Istra fert tett nékiec.

3. Mert ha meggondollyuc mellyhamar és melly könnyen elfelejtheti ember az Istent az ő fivében, és melly sikamlo és veszedelmes legyen ez eset, és melly haylando legyen az ember az ő elméjében mindenféle tevelgésekre, és melly ártalmas kedve és gyönyörűsege legyen néki az uylés hamis Isteni szolgáltnac költésére és kijondolására: így menten megíratyuc és megértyuc, melly igen szükséges legyen hogy az mennyei tudomány könyvekbe foglaltáséc és feljegyeztéséc, hogy az tudomány avagy feledékenység vagy gondviséletlenség által el ne nyírkedgyéc, avagy pedig tevelgéséc által és emberi vakmerőség és mérekség által meg ne feretztenéc. Mivelhogy azért nyilván vagyon, hogy az Isten minden módon és minden időben az ő igejének ez eszközével élt mindeneknél, valakiket ő hasznosson akart tanítani azért mert jól látnája, hogy az ő képenec mellyet ő ez Világnac ez fűp és ékes formajaba benyomott, igen kevés erejevólna, és kevés hasznót hozna: leghasználatosb azért minékünc, hogy mi magunkat az igyenes utra tartsuc, hogy ha valóba arra igyekezünc, hogy mi az Istent igazán nyilván és világosson megláthassuc és megismerhesünc. Az Igehöz mondom, hogy kellyen az embernek járulni, és annac kell magunkat alája adnunc, az mellyben minékünc az Isten jól, igazán és élőfínnel az őnnön dolgaiból megirattatic és előnke ábráztatic: holott az Istenec dolgai nem az mi visssa fordult itiletünc ferint, hanem az öröcké való Isteni igazságnac mértékfinóra ferint tartatnac és itilletnec. Hogyha azért mi az Igeitül eltávozunc, az mint imént mondam, akar mi melly ferényen és ferettséggel füssunc, de ugyan mégis, mivelhogy az igaz útkivül, hamis és tevelyedett uton futunc, soha semmiképpen elnem érjuc az feltéretött rzilt. Mert ugy kell erről gondolkodnunc, hogy minékünc az Isten finénc diczsőséges fényesége, az mellyhöz, az Apstalis mondgya, hogy, hozzá nem mehetni, olyan mint az Labyrinthus, avagy tevolyitoház, az mellyből mi kinem mehetünc, hanem ha mi az Isté igejének mértékfinórja által igyeneffén ő hozzája vezéreltetünc és vitettetünc: Ugyhogy sockal jób, hogy mi ez igaz útban valamikevéllé santikallyunc és keszedelmazzünc, hogy nem ezen kivül felotte nagy ferettséggel és hamaraggal füssunc. Annakokaert Sz. Davidis nagygyakorta, midőn arra tanit, hogy az hamis Isteni tisteletnec ki kellyen ez világrol töröltetni, hogy az Igaz Isteni tisteletnec folyása lehessen, az Istent ugy hozza bé, mint egy regnáló urat; holott az Regnáló naci igején, nem érti az ő erejét és hatalmát, az mellyet ő az ő egész regnálásában

1. Tim. 6.
vers. 6.

Az. 93. 96.
97. 99. &c.
Soltarokban.

sában és vezelésében, és az természetnec megtartásában megmutat és gyakorol: hanem jelenti ez ige által az ő Igejének tudományát, az melly által ő magánac rendferint való orfágot és birodalmat ferez állat és erőfít: Mert az tevelgéséc soha addig az embereknek fivéből kinem töröltethetnec, mig nem előfiet az Istenec igaz esmereti oda bé nem vétetic és beléjuc nem plántaltatic.

4. Innen vagyon az is, hogy ezen Proféta, minekutánna azt monddotta volna, hogy: az egec befűllic az Istenec diczsőségét, és az firmamentom hirdeti az ő kezeinek műkairt, hogy az egymás után következő napoc és évec prédikallyac az ő felséges erejét: megemliti ezekutan imez igeit: Az Istenec törvénye, ugymond, változásnélkül vagyon, és megenyhíti az lelkeket: Az Urnac bizonsági igazac, és az kisdedeket bölczecké tesic, az Urnac törvényi igazac és megvigasztallyac az fivéket. Az Istenec paranczolatitistac, és megvilágosittallyac az fivéket. Mert noha az proféta itten az törvénnec töb hasznaitis foglallya bé, de közönséggel ezt mutattya meg, hogy miert hogy az Isten minden népeket híjába hivna és édesgetne hozzája az egeknek és földnek megtekintése által, azt akarta, hogy az megírott Törvény kiváltképpen való scholájoc lenne az Isten fiainac, tudniillic, hogy őc az ige által látnac és esmernecc igazán meg az Istent. Ide néz az hasznokilentzedic soltaris, holott az proféta, minekutánna predikallott volna az Istenec rettenetes fiaváról, melly az mendörges által, felec, zapor esóc, forgofelec, és fergetegec által, az földet megindittya, az hegyeket ugy megtrázza hogy meg mozdullynac, és az Cedrusfakat eltördeli: az végénél azt adgya hozzája, hogy az ő diczéreti az ő Szentséges helyén hirdettec, mert az hitetlenec merő siketec és némac, ugy hogy őc az Istenec fiavát, igejét és zengését, az levegő égen zengeni és harlagni nem hallyac, és az Istent sem diczeric. Az minthogy ő más soltarbanis, minekutánna az tengernec rettenetes hajait, és háboruit megírta volna, végre így rekefűti befűdit: Az te bizonság tételid igaznac esmertettec, a te házadnac ékesege fientseg mind öröckön öröcké. Innen vagyon az is hogy midőn Christus az Samariabéli affonynac azt mondgya, hogy őc, és minden egyéb népec, azt imádnac azt mit nem esmérnénc, és hogy egyedül czac az Sidóc fogálnac az igaz Istenec. Mert mivelhogy az ember az ő nagy erőtelensége miatt, soha az Istenhöz nem mehet, ha az Isten igeje, őtet felnem segiti és fel nem emeli: ackoron azért minden embereknek, mivelhogy az Istent őc az ő igejénélkül kerestéc, az Sidoktul kiválva, mind híjábavalóságba, vélekedésben és külömbkülömbfele tévölgesékben kellett tápogniuc és botorkázniuc.

Pf. 19. 7. 1.
&c.

Psal. 93. 7. 6.

Joh. 4. 7. 22.

HETEDIC RÉF.

*Miczkoda bizonyítván az Sz. Irásnac megerősíteni, tudniillik az Szent
Irást bizonyítván, hogy annak méltósága és beczülte i bizo-
nyos és állando egy és hogy Istenetlen itélet legyen az, hogy
az Irásnac hűltre méltó volt, az anya Szent Egy-
háznac itéletéhez legyen kötözve és at-
tul függő.*

Minekélőtte pedig előb menné, munkára méltó és szükséges dolog, hogy itt egy néhány tizkelyeket hozzac bé, és közbe hintegessék az Szent Irásnac beczületes méltóságáról, az mellyec az emberec elméjeket nem csak felindittyác és elkécsítec az Szent Irásnac nagyobb beczülettel való bévételeire, hanem annak felőtte minden kételkedést és gyanúságot elvefűnc és elhárítnac. Bizony dolog az, hogy midőn az ember, azt az tudománt, az melly előhozatic, minden kétség nélkül Isten igéjének tartya lenni: nincz, csak egy olly eláltalkodott és vakmerő emberis; hanemha az közönséges okosságat értelemtől, és minden emberi érzékenségtől megfosztatott, hogy annak az ki áll hinni nem akarna. Mivelhogy pedig az Isten nem mindennap áll onnan fellyül az mennyekből ide alá, és csak az Szent Irás vagyon kezünknel, az melly által, tettett az Istenec, hogy az ő igazságát örök időkre kihirdessé és megrattsa. Es semmiért nem egyebért, hanem csak az egy okaért volt mindenkoron minden igazán hívőknel tellyes beczületi és méltósága, mivelhogy bizonytal tudgyác, hogy nem külömben adatott és jelentetett ki mennyekből, mintha az Istenec önnön magának élő sava ma hallatnéc onnét fellyől az égből ide alá. Bizonyára méltó dolog azert, hogy rolla bőveben tanitsunc, és forgalmatosban meghányuc vessuc. Megboczástanac pedig ennékem az Keresztényen olvasóc, hogyha nagyobb sámat tartandoc arra, mit szenvedessen ez elkezdett munkánac alkalmatosága, hogy nem mint az mit ez bővséges dolognac méltósága kívánna. De sokaknál ez igen ártalmas tévelgés felőtte igen elhatalmazott, hogy az Szent Irásnac nem több, hanem csak annyi méltósága és beczületi legyen, az mennyi az anya Szent Egyháznac javallásából és jótettzésekéből neki engedtetie és tulajdonitatic, Mintha az Istenec örökkévaló és megváltozhatatlan igazsága az embereknec eheségeken és jótettzésekén volna fundaltatva és építetve. Mert imezt kerdec őe az Szent Lelek nec nagy gyalázattyára és czufolására: Kiczoda tesfen, ugymond minket arról bizonyosá, hogy ez tu-

ez tudomány az Istenből legyen? Es kiczoda bizonyította azt meg minenkünc, hogy ez tudomány megferteztetetlen jutott az mi időnkre ennyi fóc estendők tül fogva? Avagy kihiteri azt el mivelünc, hogy mi ezt ez könyvet nagy beczülettel bévégyüc, mást pedig ezen sámból kivelsünc, hogyha az anya Szent Egyház minenkünc mind ezekről az dolgokrol, bizonyos regulát és mértékű ort nem ad és nem szab előnkbe! Annak okaert mind az két cikkel, az anya Szent Egyháznac itéletiben és végezésében áll ugymondnac, tudniillik, mennyire beczöllye ember az Szent Irás, és mellyiket tartsa az Szent Irás könyvei közé való könyv nec. Illyen képpen ez Isteni tisztiség nec tolvai, nem gondolnac azzal, minemü nagy goromba és képtelen hazugsággal mind magokat és mind egyebeket kötelezzenec meg, midőn az anya Szent Egyháznac sine és neve alatt, az ő vakmerő hatalmaskodásokat akarjac béhozni, hogy csak az egy cikelt az egygyü emberekből kivelhesséc, hogy az anya Szent Egyháznac minden ezeketre tellyes hatalma vagyon. Sőt ha ez így vagyon, mint lehet az megrettent fégeny lelkie sméreték nec gyógyulóc, az mellyec az örök élet felől bizonyos és valóságos bátoritást keresc nec; hogyha az örök életől való minden igiretec, egyedül csak az emberec iteletin és jótettzésekén legyenec fondalva és építve? Megfűnhetnek é az ocaz illyen felelet és tudomány által az kételkedéstül, és igazán megnyughatnaké? Visfontag, az Istenlenek nec mennyi czufolóc és gyalázóc alá vertetic az mi keresztényi hitünc: mennyi ártalmas gyanóságba és kételkedésre hozatic minden embereknél, hogy ha ember nec azt kellyen hinni, hogy az hit nec emberec ségedelméből és engedelméből, még pedig mint egy keremény férint engedett méltósága és beczületi legyen?

2. De ez illyen Szentelen nyelvel kereskedóc, az Apasztalnac egy igéjével Eph. 2. v. 20 eléggé meghamisítatnac, midőn az igyen áll: Hogy az Christusnac anya Szent Egyháza a Profétakon és Apasztalokon építetött, és ez fundamentom által viseltetic és tartatic meg. Hogyha azért ez Anya Szent Egyháznac fundamentoma az Profetái és Apasztali tudomány, tekiat szükség képpen annak az tudománnac igaznac ét bizonyosnac kellett lenni, minenkélőtte az anya Szent Egyháznac kezdeti volna, és azon éppitethetnéc. Azis semmi, hogy őc itt sophistalkodnac és patvarkodnac, és menedeket keresc nec, hogy noha finte az anya Szent Egyháznac első kezdeti ez illyen fundamentumtól legyen, de ugyan kételkedésben marad, melly könyvec igazán az Profetác és Apasztaloc könyvei, és mellyec nem, hogyha az Anya Szent Egyház itt közbe nem járul és iteletet nem tesfen. Mert ha az anya Szent Egyház elsőben az Profetac irási és az Apasztaloc prädikallási által fundaltatott és plántaltatott, tehat minden ellene mondánélkül ez következic innét, hogy valahol

ez tudomány találtatic, az még annakelőtte is Isten igejének esmertetőt és bévétetőt, minekelőtte az anya fent egyház ott volt volna: az melly nélkül semmi anya fent Egyház nem gyűjtethetett és nem építhetett volna. Annakokaért hiába való és hasontalan költött dolog, hogy az anya fent Egyháznak hatalma legyen, a fent Irásnac megítélésére és megerősítésére, úgy hogy az fent Iráskülömben bizonyos és igaz ne legyen, hanem az mennyiben az Anya fent Egyház itéleti kimondandgya. Annakokaért midőn az Anya fent Egyház az Irást bevési, és az ő eggyező közönséges javallásából megpeczetli, nem akkor ferez előfer méltoságot és beczületet nékie, mint ha az előtt bizontalan kétséges és viszálytatott volt volna: Hanem mivel hogy azt az ő Istene igaságának esmerlenni, azt minden haladéknélkül, és ellene szállásnélkül nagy beczülettel bevési az mint azt az ő tistri és isteni félelme kívánja. Holott pedig azt kérdic, hogy honnét lehetünc mi abban bizonyosoc, hogy ez tudomány az Istentől származott legyen, hogyha mi az Anya fent Egyháznak decretomához és itéletihöz nem folyamodnanc? Ez fiinte annyi mintha valaki kérdené, honnét kellyen minékünc az vilagságot az fetétségül, az fejt az feketétül, és az édest az savanyútul megválasztanunc? Mert az fent Iras ő magában nem kevesbé hozzávéle, az Isteni Igaságnac megizleléset és megérzését, mint az fejer és fekete, és edes és savanyo dolog, az ő finet és izét hogy velle hozza, és ő maga megmutattya.

3. Igen joltudom bizonyára, hogy többire mindenkor az Sz. Auguston mondasát vetic előnkbe, az holott tagadgya hogy az Evangeliomnac hitt volna, hogy ha őtet az anya fent Egyháznak tekintetes méltosága arra nem indította volna. Melly illetlenül pedig és melly elfordultul hozzattaséc ez mondas az megemlitett vélekedésre, azt az igéknek rendiből könnyen megérthetni. Onékie az Manichæusokkal volt igye, az kic azt akartac, hogy nékic ember minden ellenmondásnélkül, és tudakozásnélkül méten hidgyen, mivel hogy azt vallanac, hogy őc az igaságra tanitnac, maga azt meg nem hizonyitanac. Mivel hogy pedig az ő Manichæusi tudományoknak elhitelre méltóva tételére, az Evangeliomat forditanac elő, úgy kérdette tőlőc fent Auguston, mint tennénc, midőn olly ember állana eleikbe, az ki az Evangeliomnac nem hinne? Miczoda argumentommal és erősséggel hitetnénc el azzal, hogy azt az ő értelmekre hozhatnanc: ostan ezt adgya hozzája: En pedig nem hinnéc az Evangeliomnac, &c. Azt jelentven ezzel, hogy ő, midőn még pagány és hitnélkül volna, külömben el nem hitethette magával és arra nem viterhetett, hogy ő az Evangeliomat igaz és elváltozhatatlan Isteni igaságnac esmerné és bevénneje, hanem úgy ostan, hogy ő az Anya fent Egyháznak méltosága által meggyőzet-

Locus contra
Epistolam
fundamen-
talem cap. 5.

győzetten arra inditatott volna. Es minemü nagy czuda pedig ez, hogy ha valaki, az ki még az Christust nem esmerete, az embereknek tekintetéseken valamennyiben megindol? Annakokaért az helyen, nem tanit arra fent Auguston, hogy az Keresztényeknek hitőc, az Anya fent Egyháznak nagy tekintetes voltán legyen fondaltatván: és azt sem úgy érti, hogy az Evangeliomnac bizonyos és változhatatlan igasága az ollyan tekintetésegrül függön: hanem úgy érti, hogy az hitelenec az Evangeliomot egy általlyaban és tellyességgel nem tartanac bizonyosnac és isteni igaságnac, és az Christusnac az által meg sem nyertetténc, hogyha az anya fent Egyháznak közönséges eggyező értelme és hiti, az Evangeliomnac bévételére nem inditaná és nem késeritené. Es ezt az előtt egy kevéssel, megerősíti, midőn így fiol: mikor én azt diczerem, az mit hisec, és ez ellenbe megnevetem az mit te Manichæus hisesh, mit alitoc egyebet hogy nékünc itilnunc és czelekednunc kellyen, hanem hogy elhadgyuc azokat, az kic minket arra kistene, hogy megismerjuc és megvallyuc az mi igaz és bizonyos; és ostan azt paranczollyac, hogy azt hidgyuc az mi bizonyos, és inkább azokat kövessuc, az kic kistene, hogy előferis azt hidgyuc, az mellyet még nem foghatunc, miglen végre az hitben megerősödven, azt az mit hisünc tulaydonképpen megtanullyuc érteni, holott immár nem emberec, hanem az Isten ő maga, belsőképpen az mi szívünket és elmenket megerősíti és megvilagosítja? Ezek bizonynal fent Augustonnac savai: az mellyekből akarkis igen könnyen megértheti és rekeftheti, hogy ez fent embernek nem az volt értelme, hogy ő az hitőc, az mellyel az fent Irásnac hisünc, az embereknek jóvallásokon és jótettzésekben akarta volna fundálni, és arra akarta volna kötelezni, hanem hogy czac azt jelentenéje, az mit miis igaznac vallunc lenni, hogy azok, az kic még az fent Lélec által meg nem világositattac, az anya fent Egyházhoz való beczület és tistesség tétel által elvezetténc, és arra vitetnénc, hogy megtanitatni engedgyec magokat, és az Christusban való hitet az Evangeliomból megtanullyac és bevegyc: és hogy az Anya fent Egyháznak méltosága illyenképpen el igazítás és bemenetel legyen, az melly által mi elkécsitessünc, hogy hidgyünc az Evangeliomnac. Mert azt akarja, az mint láttyuc, hogy az hiveknek bizonyos vólto, az melly által az ő hitőc felől bizonyosoc és batorlagosoc, sóckalis külömb fundamentomon helyhez-tetic és építetic. Ezenkívől, nem tagadom, hogy ő az Manichæusokat az egész Keresztényen anya fent Egyháznak eggyező értelmével gyakorta forongattya és haytya, midőn ő az fent Irást, mellyet azoc megvetetténc, ő ellenec állatni akarja. Innét vagyon az is, hogy az Faustust keményen Libr. 32.
feddi, hogy magát az Evangeliomi Igaságnac nem akarja alája adni, az

Ejusdem
libri, cap. 4.

melly olly igen jól volna fondaltatva, és olly igen megerősítetött volna, illy nagy diczóséggel kiterjesztetött, illy mefíse kihirdettetett, és az Apasztaloc idejéről fogva süntelen, és rend szerint való folyása által előb plántáltatott és bévétetött volna. De soha az ő befédet arra nem igazította, hogy azt tanítanája, hogy az sient Iráfnac méltosága és beczületi, az minemü méltóságának és beczületinek nálunc méltan kell lenni, az embereknek végezésektől, válastásoktól és itletektől függön: hanem egyedül csak azt hozza elő, és azt jelenti, hogy ebben az dologban nagy értéke és hasznalattya legyen, az Keresztényen Anya sient Egyháznak eggyözö közönséges itéletinek és sententiajánac, ezzel azt bizonyítván, miczoda és melly nagy méltosága lott legyen mindenkoron az Isten Igejének, hogy az Manichæusokat maggyözhetnéje. Az ki ennac tellyeséges megerősítését és állatását kívánja, olvassa meg az, ennac Könyvét az Hitnek Hasznalattyarol: megtalállya ott, hogy sient Augustontol semmiképpen nem tanítatic az, hogy embernek, az anya sient Egyháznak tekintetes méltoságaért inkább kellyen hinni az Evangelionnac, hanem csak hogy az, utat kéfítsen, és az mint ő szól, hogy illendob és alkolmatosb kezdeti legyen az igazság keresésének, és hogy ember még se nyugodgyéc meg semmi bizontalan vélekedésen, hanem hogy bizonyos és megváltoztathatatlan igazságon vessen fundamentomat.

4. Ittegyen ezt jól esünkbe vegyüc és megtartsuc, az mit ez előtt mondec, tudniillic hogy az tudomány előb hitelre méltónac nem tartatic és bé sem vétetic, hanem ha mi annakelőtte minden kérségnélkül elhittüc, és batorfagosslocka lettünc abban, hogy az Isten legyen annac kezdeti és eredeti. Annakokaért az legföb és beczületesb megprobalása és bizonyítása az sient Iráfnac az Istennek semélyéről vétetic, az ki ortogyon szól. Innet vagyon hogy az Profétac és Apasztaloc nem az önnön magoc eles elméjekkel, és mélységes értelmekkel diczekednek, avagy egyéb efféléekkel, hogy az ő favokat és befédeteket az igazsághoz illendöve, és elhihetőbbé reheséc: nemis fundallyac tanításokat az emberi okoságon, hanem az Istennek sient nevére appellálnac és igazitnac, hogy ez egész világ engedelmeségre kéfíteséc és hayséc. Immaran lássuc meg, hogy nem valamelly hihető, de mindazáltal bizontalan vélekedésből, hanem az fundamentum szerint való igazság által nyilván való dolog legyen, hogy az Istennek neve, az Profétaktól és Apostoloktól nem álhatatlanságból és csalárdaságból hozatott és fordítatott elő. Hogyha azért lelki ismeretinknek ez dologban javát akarjuc, hogy valami ártalmas kételkedés által süntelenül ideistovane hányattassanac, és ottan ottan hol egy felé s' hól meg másfele hayladoz-

zanac

zanac és hogy mingyárt ne kételkedgyenec, ha midön valami kis követské állandnac az útban: az illyen bizonyos hitöt, az melly által mi az sient Irást, ugy mint Isten igéjét bé vesfüc, sockal fellyebről, és másunná vesfüc, hogy nem az emberi okoságból, itiléből és jótettzéből, tudniillic az sient Léleknek titkos és belső bizonságtételiből. Bizonyára igaz dolog, hogyha ember az természet szerint való bizonságoval fogna az dologhozis, soc erőlségec hozattathatnának elő, az mellyec által könyven megbizonyitathatnéc és nyilván lenne, hogy ha egy Isten vagyon mennyekben, (az mellyet még az legstételébekis megéreznec) hogy mind az törvény, az profétac, és mind az Evangelionnac aztul jöjjon és sarmazzéc. Söt ha sient az leg tudosab, és legelésb elméjü embernek ellene támadnánakis, és minden ő erejekét, értelmeket és bölcseségeket öfve raknákis, és azockal diczekednének ez viadalban; de mégis ugyan kivehetné ember ez vallást belőlöc, hogy bizonyos és nyilván való esmértetö jégyc láttassanac és éreztessenec az Irásbá, hogy önnön maga az Isten söllyon azokban: az mellyből nyilvánással kikell tettzeni, hogy az ő tudománya ményei: és hogy ményekből jelétetött meg és onnet adatott ide alá: hanem ha azoc az embernek tellyeséggel megalkodnac, megkeményednec és megvakultac volnának, ug' hogy egy sálné se fégyenlenénec az nyilván való igazság ellen, és az önnön Lelkek ismereti ellen hartzolni, és ennekutánna mayd megláttyc, hogy minden könyvei az s. Iráfnac, minden egyéb könyveket mefíse fellyül haladnac. Söt ha mi azokat tista világos szemmel megnézzüc, és igaz értelemmel olvassuc és szemlélyüc, menten az Istennek fényes diczósége semünc közzé tündöklic belőlöc, és minden ellene mondásra való vakmerö bátorságot elvesznec, és minket az nékiec való engedelem alá vetnec és kéfírinéc. Mindazáltal ezec így lévén, igen visssa fordultul czelekesnec azoc, az kic az ő eles elméjü disputalásokkal és verekedéseccel igyekezic és gondollyac az sient Irást beczületesé és elhitelre méltóságosá tenni. Mert noha én sem tudosb, sem egyebeknél ekesben sölö nem vagyoc, mégis reménlem Isten segítségéből, hogy ha az Isten utaloknac sient az legelmésbével és legelésb értelmüjével az mellyec az eg alatt talaltatnac, kel-lene hartzolnomis, az kic magoknac igen serényöknek és nyajasoknac tettzenec, az s. Iráfnac megkissebbítésére, és annac kétségesé tételére, nem igen nehéz volna az ő harfago czevegeseket megállitanom. Es hogy ha nem háontalan, és hibában való munka es faratság nem volna, az ő sophistakodásokat és parvarkodásokat könyü volna meghamissitanom és megtrazolnom: és így nem nagy munkával az ő pompas hankodásokat, mellyeket az fegeletekben sutrognac ugy aránzom hogy semmivé tehetném és elverhetnem. De ha sient valaki az Istennek sient Igejét, az

emberec káronkodása és gyalazása ellen megotalmazza és mentiis, de az még nem hoz olly bizonyos megtudósítást, az minemü fiükséges az igaz Isteni tífteletre. Mert mivelhogy az Istenteleneknek ugy tettze, mintha az Religio az embereknek bizontalan gondolattyokon volna fondaltatván, azt akarjac hogy ember bizonyos argumentumoc és jelenségec által eleikbe adgya nékiec, hogy Mofes és az Profétac az Istenec ihleséből és beléjoc adásából állottanac hogy ollyanoknak ne alittassanac, mintha alhatatlanságból és gondolatlanságból minden dolgot elhinnénc. De én itt azt felelem, hogy az fient Léleknek bizonságtétele hathatob és több értéku legyen, minden erőfito bizonságoknál és jelenségeknél, az mellyek az emberi okoságból előhazatnac. Mert miképpen hogy az Isten egyedül ő magában elegséges, illendő, és meghitelre méltó bizonság az ő igében és befédében, azonképpen az Isten igéjéis nem talál előb helt és hitet az embereknek fivékben, mig nem az fiv, az fient Léleknek belső bizonságtételivel megerősítetic és megpeczétetic. Szükség annakokaért, hogy fiente az Istenec azon fient Lelke, az melly az Profétaknac fájoc által állott, az mi fivünkbeis önteséc, és azt általjárja, hogy az a lélec mi velünc elhiteffe, minket bizonyításával meggyözzön, és bizonyosson batorságo socká tegyen arról, hogy az Profétac azt, az mit nékiec az Isten paranczolt, minden hívséggel és főrgalmatos serénsséggel meghirdettéc és kijelentöttéc. Az mint hogy ez végre az Esaias Profeta mind kettőt, tudniillic, az igét és az fient Lelket fíepen ő fivefoglallya, midőn mond: Az én lelkem, melly te benned vagyon, és az ige, az mellyet én az te fíadba, és az te magodnac fíajába adtam, el nem távoznac tetülled soha öröcké. Igen nehezzen esic némelly jambor embereknek, hogy ninczen világos és elegséges bizonságo ké fien kezeknél, midőn az Istentelenec fíabadgyában az Isten igéje ellen morgolódnac. Mintha az fient Lélec nem fiente ezen okért neveztetnéc peczétne és zálognac, az istenfélőkben az hitne megerősítésére: mert valamig ő az fivéket és elméket meg nem világosítja, mind addig fíuntelen levegnac és ingadoznac az foc külömbkülömb féle kételkedésekben.

5 Megmarad annakokaért és erőssen meg áll ez fundamentom, hogy az kiker az fient lélec belsőképpen az fivékben tanított, azok tellyeséggel az fient Irásban alharatoson megmaradnac és megnyugosnac: és hogy az Irás magatul avagy ő magában hitelre méltó legyen, és hogy nem illic, és nemis fíabad, hogy ember azt, az természetit bizonságoknac és emberi okoskodásnac alája vesse, és hogy mindazonáltal ugyan mégis az fient Léleknek bizonságtétele által legyénálunc bizonyos, és minden kétségnélkül való. Mert noha az ő beczületes méltóságát az önnön diczóséges volta magatul

Esa. 51. v. 16.

magatul véle hozza, de akkor illet meg előker es bir el valóban és hafinoson minket, midőn az fient Lélec által az mi fivünkben megpeczétetetott. Annakokaért midőn mi az ő creje által megvilagosítottunc, nem hífünc oftán többé ebben sem az mi magunc iteletinec, sem égyebekéne, hogy az Irás, Istentül adatott legyen: hanem azt rekefityuc és állatyuc minden emberi iteletne felotte bizonyosnac lenni, (nem külömben mintha mi az Istent az ő akarattyában ott látójoc) hogy az embereknek fíolgálatyoc és tíftec által az Istenec tulaydon fíajából folyt és fíarmazott legyen. Nemis keresünc oftan argumentumokat, avagy természetüil való jelenségeket, és égyéb efféle bizonságokat, az mellyec az igazsággal eggyezoc, az mellyekben az mi iteletünc megnyugodnéc: hanem minden mi iteletünket, okoságükat és értelmességükat alája adgyuc és vettyuc az fient Irásnac, ugymint az mell minden emberi okoságnál, es fíeségnél, iteletnél és értelemnél sockal fellyeb való, és ezt azért czelekeffünc ollyan formán, mint némellyc néha valami esmeretlen dolgot, nagy kívánsággal fognac és bévefne, az melly oftán nékiec, midőn megfísmertéc, menten kellelten és vifíatettzic: hanem azért czelekeffünc, hogy lelkeinc esmeretiben jól tudgyuc azt, hogy az meggyözheterlen Isteni igazság vagy on nállunc. Nemis mivellyuc ollyo módon, mint az fíegény nyavalyas emberec az ő okosfagokat, értelmeket, és fivéket az balvanyozo és babonás költött dolgoknac fogságba adgyac és alájokvetic: hanem mivelhogy jól érezzuc, hogy az Isten azzel, az ő erejével bizonynal minden kétségnélkül jelen vagyó, él, munkálkodic lehell, avagy az fivéket megfíuvallya és fíellözi, melly erő által, sockal hatalmasban, és hathatobban, hogy né minden emberi akarat, erő, és bölcseség czelekedhetne, akaratunkból pedig és tudásunc fíerint, gerjéftetünc, mozdítatunc és vonyattatunc az Istenhez való engedelemre, és magunknac ő alája adására. Annakokaért az Ur Isten igen igazán kiáltya az Esaiásnál, hogy az Profétac, az egéff néppel egyetembe ő nékie bizonsági. Mert minekutánna őc az jóvendölélec által tanitattanac és oktattanac volna, mindé kétségnélkül hirtéc, hogy az Isten önnön maga, minden czalárdságnélkül és kételkedésnélkül állott ő véllec. Olly hit azért ez, az melly nem gondol az természet fíerint való okokkal, sem azokat nem kívánnyá: és olly esméret, az mellynecc legjób és értékesb okai vadnac, az mellyen az mi fivéinc sockal bizonyosban, batorságosban és alharatosban megnyugofic, hogy nem mint minden természetit okokon és bizonyításokon: vegezetre olly megérzes, az melly sohonnet nem egyebünnét, hanem egyedül czac az mennyei jelenésből nevedhetic és fíarmazhatic. Nem mondoc egyebet, hanem az mit akar melly hívó ember ő magabá megérez, és napökint es fíedve vesfen, czak hogy ez mélséges és nagy dolgot, beféddelel léggé fel nem

Esa. 43. v. 10.

érherem, vilagosan ki sem magyarázhatom. Mostan pedig befédemet értől bővebben nem nyuytom, mert másutt ilmet alkotmányosság lesien ezen dologrol valo befélleste és tanítáfra: mostan czac imezt vegyuc jól esünkbe, hogy kiváltképpen és tulaydonul czac ez legyen egyedül az igaz hit, az mellyet az Istenec lelke az mi sivünkbe megpeczétel. Söt az Istenfélő és az tanulashoz jo kedvő Olvasó megelégesic ezzel az egy ockal: hogy az

Esa. 54. v. 13. Elaias profeta azt igéri, hogy minden fia az Isten meguyjótott anya sient Egyháznac tanulo deakoc legyenec, és ő tölle tanítáffiac meg. Ez kiváltképpen valo szabadságot és kegyelmet az Isten egyedül czac az válastottakkal közli, az kiket ő ez egész emberi nemzet közzül ki válogatott, és elválastott. Mert ugyanis miczoda egyéb az igaz tanuláffiac kezdeti, hané örömeft és jo kedvel halgatni az Isté igéjét, és magat annac alája vetni. Akar pedig az Isten hallatni az Moses fája által, az mint megvagyon irva: *Deut. 30. vers. 10.* Ne mongyad az te sivedben; kiczoda megyen fel az mennyekben? Kiczoda állal az pokolba? Ihon az Ige az te fádban vagon. Mivelhogy azért az Isten ez bölcseség nec kinczét egyedül czac az ő válastott fiai nac akarta elteni és megtartani, nem olly czuda és nemis képtelen dolog, hogy az népec között az köz emberekben illy nagy tudatlanság, és illy goromba éitelenség éreztetik. Köz emberek nec nevezem pedig az legtudóssábkatis, és az legfőbbekeris az nép között, valamiglen azoc az Keresztényen anya sient Egyháznac testébe nem oltatnac és azzal egy testé nem lesienec. *1. Pé. 3. v. 3.* Vedd esiedbe eztis, hogy sient Elaias, minekutánna megjelentette volna, hogy az Profétai tudomány, nem czac az idegen orfági pogányoknak, hanem ő magoknak az honnyokban lakó Sidoknak elhihetetlen lenne: az mellyec noha Istenháza népé nec láttatnának és tartatnának, hozzá adgya az okátis: Mert az Istenec karja nem minden emberek nec jelentetis meg. Annakokaért valamikor minket az háborit meg, hogy az hives illy kevesen vadnac, az ellen visontag magunk nac felbátorítására meggondollyuc azt, hogy lenki nem foghattya meg az Istenec titkait, hanem czac azoc, az kik nec az adatott.

NYOLTZADIC RÉSZE

Hogy elégséges erős bizonságnac legyenec, az mennyire az emberi okosság eléri és megfoghattya, az mellyec által az szent Irás nac hí elre méltosága megerősítet hetic, és megbizonyíthatis.

Az

AZ holott azért ez megbizonyítás nincz, az melly főb, beczületesb és erősséb minden emberi iteleknél, ott az Irás az természetiri bizóságoc által, és az anya sient Egyháznac eggyező közönséges iteleti velis, és egyéb otalmazo palánk oláffialis híjába tamastatic és erősttetetic; mivelhogy az mindenkoron kételkedésben akadoz és maradoz, hogyha ember ez fundamentomat előb jól meg nem vetötte. Az nait hogy visontag midőn mi az Irást eggyet az egyéb köz könyvektül elválastottuc, és Isteni félelemmel az ő méltóságában bevöttuc, akkoron ofrán ez megbizonyítáffiac, kic annac előtte ő magokban nem voltanac eléggé erősséc az mi siveink nec bátorságoc socká tetelére, és en nec elménk be adására, hogy az Irás Isté nec igeje legyen: immar igy jó és illendő ekközöc annac megerősítetere. Mert czudálatos dolog, melly igen megerősiti ez az Irást midőn mi forgalmatos tudakozzáffal megesimellyuc, melly sivepredü, mesterséges és sivepen foglalt safarfaga és ofrogatasa láttaséc és tündöklýec az sient Irásban az Isteni bölcseség nec, melly tellyeséggel menyei, lelki, és nem földi tudomány legyen, melly igen sivegyönyörüségesen minden részec és ágazatoc eggyezzenec egymással és egybé illyenec, és effele töb ékéségeit is esünkbe vesfüc, az mellyec az Irások nac és Könyvek nec méltoságot és beczületet sioktac siereni. Akkoron pedig az mi siveinc még jobban és hathatóbban megerősítet nec, midőn meggondollyuc, hogy mi sockal inkább az dolgoknak es igyek nec beczületi és méltosága által, hogy nem az ige nec kedvels folyása által vitettetünc és kéferitetünc arra, hog az Iráson czudalkoznunc kellyen. Mert ez sem lött az Istenec kiváltképpen valo gondgya viselésenélkül, hogy az meny orfágnac nagy és felséges titkai, nagy resicnt megvetött alázas köz igéckel hozatnac elő, hogy az Istentelenec ne sive dalmazhatnác, hogyha mesterséges fenyyen heazó befédde volnának fellesztve és felcitrázva, hogy egyedül czac az á befédi mesterség ittregnálna. Innár pedig, midőn ez ékelitetlen és mayd ugyan parasit eggyigyúsége az Irás nac, illy igen sockal nagyob beczületesb méltoságot sivezzen maganac hog né mint mindé mesterséges és hites neves orátoroc és ékes befédi emberek, mit itilhetünc és rekeszhetünc egyeber belöle, hané hog az Irás nac ereje és igasága, olly igé hathato hatalmas erejó, és nyilván valo legyé, hogy femmi mesterséges siveollas nélkül, és pöpas igéknélkül ne sivekölködgyec? Innét az s. Pál Apostal né öknélkül módgya, hogy az Corinthusbeliek nec hitöc az Isté nec erejébe és né éberi bölcseségé vagy ő földalatra, mert az ő predikacioi azoknál né voltac éberi bölcseség nec hitetö okos beféddebé, hané az erö nec és Lélek nec bizóságiba. Mert illyéképpé az igaság mindé kétségtül megmététic, es otalmaztatic midőn ő né idegen tamastatic és segedelmével gyamolítatic, hanem egyedül ő magában elég erőst lévén magat